

## **Quick scan samenwerkingsprofielen BBB, PVV en NSC TK2025**

Versie 1p01

Gert Buiten  
September 2025

### **Samenvatting**

*In deze analyse is allereerst voor BBB, PVV en NSC op basis van een vergelijking van hun verkiezingsprogramma's voor 2023 en 2025 onderzocht in hoeverre hun 'samenwerkingsprofiel' is veranderd ten opzichte van twee jaar geleden. Het samenwerkingsprofiel van de BBB is in 2025 ten opzichte van 2023 veranderd van een combinatie van gematigde eigenbemoeiers gecombineerd met groepsgerichte samenwerkers naar een combinatie van hardline eigenbemoeiers met structuurgerichte samenwerkers. Redenen voor die verschuivingen: hardere standpunten over asielzoekers en migranten, het pleiten voor zoveel mogelijk vrijheid voor burgers en bedrijven en een beperkte rol voor de overheid, op het vlak van internationale samenwerking een zo klein mogelijke Nederlandse inbreng en een zo groot mogelijk Nederlands voordeel en tot slot niet meer mikken op een doorbraak van maatschappelijke bubbels op een emancipatie-proces waarin macht, middelen en aanzien verschoven worden van '(Rand)stedelijk en hoogopgeleid' naar 'regio en praktisch opgeleid'.*

*Uit de analyse van de PVV blijkt dat die partij ook in 2025 past in het samenwerkingsprofiel van hardcore eigenbemoeiers – en dat de PVV dat op een aantal punten nog wat sterker uitdraagt dan in 2023. Wel kwamen er enkele inhoudelijke verschuivingen naar voren gekomen in deze quick scan. Om te beginnen lijkt het standpunt tegen de islam vaker dan in 2023 te worden generationaliseerd. Verder komt antisemitisme vaker voor, en dan vooral als iets dat moet worden bestreden. In de derde plaats wordt veel explicieter dan in 2023 stelling genomen tegen gendergerelateerde onderwerpen en wat de PVV 'woke-ideologie' noemt. Tot slot lijkt de PVV in 2025 verder te gaan dan twee jaar geleden als het gaat om versoepeling van regels om meer woningen te kunnen bouwen en om automobilisten meer vrijheid te geven. Omgekeerd lijken zelfstandigen en zzp'ers en pensioenen minder belangrijk te worden gevonden – of in ieder geval minder te worden gebruikt om zich op te profileren.*

*Het samenwerkingsprofiel van NSC was en blijft een combinatie van gematigde eigenbemoeiers en structuurgerichte samenwerkers. Met enerzijds aandacht voor veel vrijheid voor burgers en bedrijven, een beperkte rol voor de overheid, weinig manoeuvreerruimte voor internationale organisaties en argwaan tegenover mensen die mogelijk als profiteur van de maatschappij gezien kunnen worden. NSC slaat daar in 2025 een wat strengere toon aan tegen migranten maar pleit tegelijkertijd voor voldoende ruimte voor statushouders om aan het werk te gaan en woonruimte te krijgen, zeker in vergelijking met PVV en BBB. Anderzijds is er bij NSC voortdurend aandacht voor de organisatie van de samenleving, voor het maken van afspraken, regels en procedures. Verder legt NSC in 2025 meer nadruk op het vergroten van de weerbaarheid van de samenleving en op het hebben van een betaalde baan.*

*In een eerdere quick scan was al geconcludeerd dat het samenwerkingsprofiel van de VVD nog steeds dat van gematigde eigenbemoeiers is en zich daar ook uitgesproken op profileert (Buiten 2025c). Op het vlak van migratie schuift de VVD wat op richting de hardline eigenbemoeiers maar*

*op het vlak van internationale samenwerking wordt het profiel juist minder uitgesproken eigenbemoeder.*

*In dit essay worden vier types samenwerkers onderscheiden. De Voorwaardelijke groepsgerichte samenwerkers willen op zich best meedoen met een samenwerking, maar op voorwaarde dat voldoende anderen ook hun steentje bijdragen. De Structuurgerichte samenwerkers willen meedoen op voorwaarde dat de samenwerking goed gestructureerd is en 'zwartrijders' en mensen die zich niet aan de regels houden kunnen worden aangepakt. De 'Eigenbemoeders' willen alleen meedoen als ze voldoende loon naar werken krijgen en als mensen die minder bijdragen niet meer krijgen dan zij. Verder willen ze hun bijdrage vooral zelf kunnen vormgeven. En tot slot zijn er Intrinsiek gemotiveerde samenwerkers die vrijwel altijd hun bijdrage leveren als het doel hen voldoende aanspreekt, ongeacht of ze er zelf persoonlijk voordeel aan hebben. Voor een goede samenwerking in de samenleving en in de politiek is het belangrijk dat alle samenwerkingsprofielen een rol spelen in ideeën- en besluitvorming.*

*Vanuit die achtergrond kan allereerst worden geconstateerd dat deze vier partijen nog steeds een profiel hebben van eigenbemoeders, waarbij twee ervan bovendien nog verder opschuiven naar de hardlinekant van dit type. Een kenmerk van dit type samenwerkers is dat ze op zich best openstaan voor samenwerking maar niet meer dan strikt noodzakelijk en dan bovendien vooral nog op hun eigen voorwaarden en met voldoende voordeel. En dat betekent dat een coalitie van deze vier partijen niet bepaald een soepel lopende samenwerking kan opleveren – en dat is ook wat het kabinet-Schoof heeft laten zien.*

*In het verlengde daarvan is het interessant om te kijken hoe deze ontwikkelingen zich verhouden tot partijen met andere samenwerkingsprofielen. Ten opzichte van de groepsgerichte samenwerkers wordt de 'programmatische afstand' bij met name VVD, BBB en PVV groter door de beweging naar de hardlinekant van het eigenbemoedersprofiel. Het willen beperken van de vrijheid en rechten van een aantal maatschappelijke groepen valt bij groepsgerichte samenwerkers slecht. En bij zeker BBB en PVV gaat het daarbij niet alleen om migranten maar ook om autochtone Nederlandse maatschappelijke groepen. Om dezelfde redenen lijkt ook de afstand ten opzichte van structuurgerichte samenwerkers af te nemen, zeker degenen die juist een emancipatie voorstaan van groepen waar de hardline eigenbemoeders de positie willen verslechteren. De BBB beweegt heeft weliswaar nu ook deels het profiel van structuurgerichte samenwerkers maar richt zich vooral op emancipatie van mensen uit de regio en op praktijkgerichten. Op één punt wordt de programmatische afstand van de VVD met groepsgerichte samenwerkers kleiner: voor een aantal problemen kiest de VVD in 2025 nadrukkelijk voor een constructieve samenwerking in internationaal verband – overigens wel vanuit de erkenning dat het onmogelijk is om een goede defensie nationaal te regelen (laat staan lokaal regionaal).*

*Tot slot is gekeken in hoeverre de verkiezingsprogramma's van BBB, PVV, NSC en VVD ideeën bevatten voor het stimuleren en verbeteren van de maatschappelijke samenwerking – vanuit het idee dat de organisatie van samenwerking achterloopt op de ontwikkelingen op vooral economisch en technisch gebied en dat daar een belangrijke diepere oorzaak van een aantal maatschappelijke en politieke problemen zit. Hier is bovenal de conclusie dat deze partijen vanuit hun eigenbemoedersprofiel geen voorstander zijn van nieuwe vormen van maatschappelijke en economische ordening: er wordt vooral gepleit om een aantal bestaande vormen van ordening te verkleinen of af te schaffen en in feite om minder dingen collectief, als maatschappelijke samenwerking op te pakken. Ze suggereren vooral dat als burgers, bedrijven en regionale overheden vooral vrijheid en de ruimte krijgen ze zelf in staat zijn de belangrijkste problemen op te lossen, met voor de landelijke overheid en internationale samenwerkingsverbanden alleen een ondersteunende en aanvullende rol. Hoe burgers, bedrijven en regionale overheden dat gaan realiseren wordt evenwel eigenlijk niet echt uitgewerkt.*

## Inleiding

Dit essay beschrijft de uitkomsten van een *quick scan* van de onlangs verschenen concept-verkiezingsprogramma's van BBB, PVV en NSC voor de verkiezingen van de Tweede Kamer in 2025 (TK2025), met als doel om te kijken of het samenwerkingsprofiel van die partij is veranderd ten opzichte van de verkiezingen van twee jaar geleden (TK2023). In volgende quickscans zullen ook de programma's van de belangrijkste andere partijen aan bod komen, naarmate die beschikbaar worden gesteld.

Achtergrond voor dit onderzoek is dat samenlevingen bloeien als er sprake is van een goede samenwerking tussen de burgers, bedrijven en bestuurders en gaan achteruit als die samenwerking slechter gaat lopen. Dat is de centrale stelling van historicus Peter Turchin, zie Turchin(2006 en 2016). Hij bouwt daarbij onder andere voort op werk uit de gedragseconomie, waarin uit experimenten op basis van de speltheorie naar voren is gekomen dat er vier basistypen van samenwerkers zijn – en dat voor een goede samenwerking alle vier die types voldoende aan bod moeten. Zie Fehr c.s. (2002 en 2003). In het huidige Nederland – en in veel andere landen – loopt de maatschappelijke samenwerking stroef. Volgens de socioloog Manuel Castells komt dat omdat er bij de hedendaagse mensheid sprake is van technologische overontwikkeling en sociale onderontwikkeling. Die sociale onderontwikkeling komt volgens hem dan weer doordat de afgelopen decennia wereldwijd een verschuiving heeft plaats gevonden van een industriële maatschappij naar een netwerksamenleving terwijl onze maatschappelijke ordening en politieke praktijk nog grotendeels gericht zijn op een industriële samenleving. Zie Castells(2010a, 2010b en 2010c). Zoals ik in een eerder essay heb uitgewerkt is die netwerksamenleving de reden dat tegenwoordig alles met alles samenhangt en traditionele beleidsmaatregelen vaak geen effect hebben of zelfs compleet averechts kunnen uitpakken. En de beste manier om uit de huidige politieke impasse te komen is om te zorgen dat we nieuwe manieren van samenwerken ontwikkelen waardoor de samenleving beter gaat draaien en dan ook voor iedereen meer oplevert – waarbij beleid in een netwerksamenleving dan waarschijnlijk beter gericht kan worden op de manier waarop de interacties tussen burgers, bedrijven, bestuur en het buitenland geregeld zijn dan op het rechtstreeks beïnvloeden van hun gedrag via geboden en verboden. Zie Buiten(2025b).

De vier basistypen van samenwerkers zijn de volgende, samengevat in mijn formulering – die afwijkt van de oorspronkelijke termen uit de onderzoeksliteratuur. De Voorwaardelijke groepsgerichte samenwerkers willen op zich best meedoen met een samenwerking, maar op voorwaarde dat voldoende anderen ook hun steentje bijdragen. De Structuurgerichte samenwerkers willen meedoen op voorwaarde dat de samenwerking goed gestructureerd is en 'zwartrijders' en mensen die zich niet aan de regels houden kunnen worden aangepakt. De 'Eigenbemoeijs' willen alleen meedoen als ze voldoende loon naar werken krijgen en als mensen die minder bijdragen niet meer krijgen dan zij. Verder willen ze hun bijdrage vooral zelf kunnen vormgeven. En tot slot zijn er Intrinsiek gemotiveerde samenwerkers die vrijwel altijd hun bijdrage leveren als het doel hen voldoende aanspreekt, ongeacht of ze er zelf persoonlijk voordeel aan hebben.

In mijn eerdere essay over samenwerkingsprofielen heb ik bij de eigenbemoeijs nog onderscheid gemaakt tussen gematigde en hardline eigenbemoeijs, zie ook Buiten(2025a). In tabel 1 is te zien welk samenwerkingsprofiel de verschillende partijen toen hadden. En gezien de verkiezingsuitslag heeft toen meer dan de helft van de kiezer gestemd op partijen met een eigenbemoeijsprofiel. De resulterende coalitie bestond geheel uit partijen met dat profiel – wat er mogelijk toe heeft bijgedragen dat het bijbehorende kabinet-Schoof niet de geschiedenisboeken in zal gaan als een stabiel, langzittend kabinet dat veel wetgeving heeft gerealiseerd.

Tabel 1

Samenwerkingsprofielen politieke partijen TK 2023

|                                      | Voorwaardelijke groepsgerichten | Structuurgerichte samenwerkers |                             |
|--------------------------------------|---------------------------------|--------------------------------|-----------------------------|
| Intrinsiek gemotiveerde samenwerkers | CU, GLPVDA                      | PVDD                           | D66, VOLT                   |
| Eigenbemoeyers gematigd              | BBB, CDA                        | NSC                            | VVD, SGP                    |
| Eigenbemoeyers hardline              |                                 |                                | PVV, FVD, JA21, BVNL, 50LUS |
|                                      | SP                              | BIJ1, DENK                     |                             |

*Bron: Buiten(2025a)*

In de aanloop naar de verkiezingen voor de Tweede Kamer in het najaar van 2025 (TK2025) wil ik graag analyseren of 1) de partijen hun samenwerkingsprofiel hebben veranderd ten opzichte van twee jaar geleden en 2) in hoeverre ze in hun verkiezingsprogramma iets zeggen over het verbeteren van de maatschappelijke samenwerking, bijvoorbeeld door veranderingen in de maatschappelijke ordening en de interactiemechanismen tussen burgers, bedrijven en overheid. In 2023 richtten veel voorstellen zich nog vooral op het beïnvloeden van het gedrag van burgers en bedrijven en niet of nauwelijks op het vormgeven van hun onderlinge interactie. Uit onderzoek blijkt dat als je de interactiemechanismen wijzigt, actoren hun gedrag daarop aanpassen op een manier die het beste bij hen past. Zie onder andere Fehr c.s.(2002) en Fehr c.s.(2003) en Buiten(2024).

Een volledige analyse zoals uitgevoerd met de verkiezingsprogramma's voor TK2023 is nog niet mogelijk: er moeten voldoende verkiezingsprogramma's beschikbaar zijn om het gemiddelde woordgebruik over alle partijen heen te bepalen om te kunnen zien met welke woorden de partijen zich het meest onderscheiden van de anderen.

Vooruitlopend daarop kan wel per partij een eerste analyse worden gedaan door het vergelijken van de woordfrequentie uit het programma voor TK2025 met die van het programma van TK2023. Daarmee kan allereerst gekeken worden of het samenwerkingsprofiel van een partij verandert naar een ander type en zo ja, naar welk type? En mocht het type hetzelfde blijven, dan kan gekeken worden of de eventuele veranderingen in woordgebruik wijzen op accentverschuivingen binnen het samenwerkingsprofiel dat een partij bij TK2023 had. Hieronder wordt dit voor BBB, PVV en NSC gedaan. In een eerdere quickscan bleek al dat het samenwerkingsprofiel van de VVD hetzelfde is gebleven, zie Buiten(2025c).

Disclaimer: in verkiezingsprogramma's geven politieke partijen hun kijk op de wereld weer met als doel kiezers te trekken en daardoor zijn niet altijd alle uitspraken feitelijk waar. Voor dit onderzoek heb ik geen factchecks gedaan en geef ik – voor alle partijen – de woorden weer zoals de partijen die gebruiken.

### BBB

Het koppelpercentage tussen de verkiezingsprogramma's van de BBB voor 2023 en 2025 is 82,7%. Dat wijst op een behoorlijke overlap in de gebruikte woorden en daarmee op voorhand op de nodige stabiliteit in het programma en het samenwerkingsprofiel.

De BBB heb ik eerder getypeerd voor 2023 als een partij die zich profileert met twee samenwerkingsprofielen: dat van eigenbemoeyers en dat van voorwaardelijke samenwerkers (Buiten 2025a). Hieronder zal ik onderzoeken of die profielen in 2025 zijn gewijzigd. Daarbij kijk ik naar drie groepen woorden: 1) woorden die in het verkiezingsprogramma van 2025 wel in de top 1500 van meest gebruikte woorden voorkomen en niet in de top 50 van 2023, 2) de woorden die in beide programma's in de top 1500 staan maar in 2025 verhoudingsgewijs vaker en 3) de woorden die in

2025 juist veel minder worden gebruikt. Van iedere groep zal ik voor een selectie van relevante woorden de passages in de programma's bekijken waarin ze gebruikt worden om te beoordelen of er sprake is van een wijziging in standpunten en in het verlengde daarvan een verandering van of verschuiving binnen een samenwerkingsprofiel. Als bijvangst ontstaat daarbij ook inzicht in standpunten die de BBB in 2025 belangrijk vindt. Mede op basis daarvan kan daarmee ook iets gezegd worden over de mate waarin de BBB veranderingen aan wil brengen in de organisatie van de samenwerking binnen Nederland en internationaal. Dat biedt een beeld van de potentiële rol van de BBB in politieke en maatschappelijke samenwerkingen.

### ***Analyse relevante woorden voor TK2025 die in TK2025 niet in de top 1500 stonden***

Deze analyse maakt het mogelijk om te zien in hoeverre de BBB in 2025 nieuwe standpunten inneemt die kunnen wijzen op een verandering van samenwerkingsprofiel. Zie bijlage 1 voor een overzicht van de 50 meest gebruikte woorden. Hieronder wordt alleen een selectie van de meest relevante daarvan bekeken om een indruk te krijgen van eventuele veranderingen.

#### **Begint**

Deze term lijkt vooral stilistisch te worden gebruikt: er wordt een beleidsdoel mee geïntroduceerd op een manier waarna in dezelfde zin de hoofdrichting wordt aangegeven waarmee de BBB dat doel wil bereiken. In volgende zinnen wordt dat dan concreter uitgewerkt. Zie bijvoorbeeld deze passage: 'Een dienstbare overheid begint bij eenvoud, slagkracht en focus op kerntaken. BBB stelt een structurele bezuiniging (apparaatskorting) voor op ministeries met uitzondering van Defensie, Infrastructuur en Waterstaat en Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. [...] Door het rijk te dwingen tot herprioritering en digitalisering, verbeteren we de uitvoerbaarheid én besparen we structureel honderden miljoenen, zo niet vele miljarden euro's. Minder regels, meer resultaat.' In 2023 werd min of meer hetzelfde betoogd, maar dat met andere bewoordingen. Toen stond er bijvoorbeeld 'De overheid moet daarnaast dienstbaar en integer zijn. Daarvoor moet aan de voorkant een referendum op zowel nationaal als lokaal niveau mogelijk worden.' Daarmee geeft de term 'begint' wel mooi een overzicht van de hoofdpunten van wat de BBB wil bereiken. Een aantal daarvan passen net als voorheen zowel in het profiel van gematigde eigenbemoeiers (onder andere een sterke nadruk op veel individuele vrijheid). Opvallend is dat er niet echt passages met 'begint' zijn die passen bij voorwaardelijke samenwerkers (die onder andere willen dat voldoende andere groepen ook maatschappelijk meedoen). In het programma van 2023 pleitte de BBB nog nadrukkelijk voor het doorbreken van bubbels in de samenleving en voor meer samenwerking tussen mensen van allerlei verschillende achtergronden.

Zie verder onder andere ook de volgende voorbeelden: 'Leefbare regio's met sterke voorzieningen. Leefbaarheid begint bij basisvoorzieningen: buurtscholen, streekbussen, zorg en politieposten moeten toegankelijk en bereikbaar blijven voor iedereen.' 'De basis voor iedereen begint bij een eigen plek onder de zon. Een huis om in te wonen, een buurt om in te leven. Maar voor steeds meer mensen is dat onbereikbaar geworden.' 'Autonomie begint met een sterke eigen industrie.' 'Een veilige samenleving begint bij een plek om te wonen - en bij een overheid die zorgt dat die plek er ook daadwerkelijk is.' 'Een gezonde samenleving begint bij vertrouwen - niet na controle, maar vanaf het begin. Boeren, burgers en bedrijven dragen verantwoordelijkheid en zorgen voor stabiliteit, maar worden verstikt door regels, wantrouwen en bemoeizucht.' 'Dáár begint betrouwbaar bestuur. Burgers moeten kunnen vertrouwen op een overheid die verantwoordelijkheid neemt en die fouten herstelt.' 'Een dienstbare overheid begint bij eenvoud, slagkracht en focus op kerntaken.' 'Een stabiele en betaalbare voedselvoorziening begint bij een sterke, toekomstbestendige landbouw- en visserijsector' 'Een goed functionerende woningmarkt begint bij een overheid die helpt in plaats van hindert, ruimte geeft aan eigen initiatief en oog heeft voor de woonwensen van gewone mensen.' 'Samenleven in Nederland begint bij het respecteren van onze waarden, normen, wetten en omgangsvormen. Dat veronderstelt erkenning van de Nederlandse cultuur en identiteit, die in elke regio een eigen invulling kent. Hoe groter de culturele afstand tot wat ons als samenleving bindt, hoe moeilijker het wordt om samen leefruimte te delen.

Als migranten onze wetten, tradities en gebruiken afwijzen of niet naleven, ontstaat het risico van parallelle gemeenschappen en groeit de kans op radicalisering.’ ‘Bestaanszekerheid begint echter bij een eerlijk inkomen en werk dat voldoening geeft en loont.’

### Vakmanschap

Het gebruik van deze term spreekt vooral waardering uit voor vakmensen en ‘praktisch opgeleiden’ en neemt deels impliciet stelling tegen academische kennis en het hoge aanzien daarvan in de Nederlandse samenleving. Er lijkt hier niet echt sprake van een inhoudelijke koersverandering, de standpunten passen nog steeds vooral bij eigenbemoeiers en op dit vlak ook wel voorwaardelijke samenwerkers: de wens dat ook praktisch opgeleiden volop mee kunnen doen in maatschappelijke activiteiten.

Zie onder andere deze passages: ‘BBB kiest voor een duidelijke koers: minder randzaken, meer vakmanschap en waardering voor onze doeners en denkers in een veilige onderwijs omgeving.’ ‘Van oudsher zijn we sterk in landbouw, visserij, internationale handel, innovatie en vakmanschap’ ‘BBB wil de nationale koppen op Europees beleid schrappen en meer ruimte bieden aan boeren om via innovatie, vakmanschap en grondgebonden werken bij te dragen aan natuurherstel en voedselzekerheid.’ ‘BBB pleit voor een fundamentele herwaardering van ambacht en vakmanschap, van het vmbo tot het mbo. Jongeren die goed zijn in doen, bouwen, zorgen, repareren en creëren, verdienen net zoveel respect als denkers en schrijvers.’ ‘Door te investeren in technologie en vakmanschap blijft de maakindustrie concurrerend en toekomstbestendig.’ ‘BBB wil sneller en eenvoudiger bouwen mogelijk maken, met minder regels, meer vakmanschap en beter gebruik van wat er al is. Obstakels die bouw of verbouw onnodig vertragen of onmogelijk maken, worden weggenomen.’ ‘Mkb’ers en kleine zelfstandigen zijn de ruggengraat van de Nederlandse economie. Ze zorgen voor werk, vakmanschap, levendige dorpen en persoonlijke dienstverlening. Maar juist deze ondernemers krijgen het vaak het zwaarst te verduren: ze worden overspoeld met regels die zijn bedacht voor multinationals, krijgen moeilijk toegang tot financiering en zien hun winkelstraat of camping langzaam verdwijnen.’

### Uitbreiding

Het gebruik van dit woord laat een aantal passages zien die passen bij het profiel van gematigde eigenbemoeiers, onder andere waar het gaat over uitbreiding van de EU en meer ruimte voor regionale bestuurders als het gaat om het toelaten van buitenlandse studenten. Het woord wordt ook gebruikt in relatie tot de Israëlische nederzettingen in bezet gebied waar de BBB enerzijds het bestaansrecht van Israël nadrukkelijk steunt maar anderzijds ook kritisch is. Dat standpunt stond nog niet in het programma van 2023. Het past op zich niet heel nadrukkelijk in één van de samenwerkingsprofielen.

Een aantal passages: ‘De toegankelijkheid voor internationale studenten moet per onderwijsinstelling worden bekeken. Het belang voor de regio en het bestaan van deze onderwijsinstellingen moet leidend zijn. Wij zien meer in een uitbreiding van ‘numerus fixus’ en zeker niets in de ‘toets anderstalig onderwijs’. We stimuleren grensoverschrijdende samenwerkingen tussen onderwijsinstellingen.’ ‘Kritische blik op uitbreiding [van de EU]: pas op de plaats met toelating nieuwe leden. Lidmaatschap van de EU komt pas in zicht na volledige en strikte toetsing aan alle voorwaarden van de zogeheten Kopenhagen Criteria. Eerst moeten we de EU hervormen en pas daarna kunnen we weer uitbreiden. Bovendien komt er geen uitbreiding van de EU voordat het vrije verkeer van personen aan banden gelegd is en de automatische mogelijkheid om onderdeel van de EMU te worden vervalt.’ ‘Eerst orde op zaken stellen in Brussel, dan pas praten over uitbreiding en verdere integratie’ ‘Veel nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever zijn illegaal, evenals de uitbreiding ervan. Over de toekomst daarvan wordt beslist bij een eventueel wederzijds overeengekomen (vredes)akkoord waarbij landruil een mogelijke bijdrage kan leveren.’ ‘Er wordt onderzoek gedaan naar meer ruimte voor vliegveld Eindhoven, zodat zowel Defensie als de Brabantse economie beter kunnen functioneren. Dit biedt mogelijkheden voor groei en versterking van de regio. Daarom is het belangrijk om de uitbreiding zorgvuldig te onderzoeken en

af te stemmen op lokale belangen.’ ‘Uitbreiding van natuur(gebieden) is niet langer een doel op zich. We moeten zorgen voor instandhouding en versterking waar dat nodig is.’

#### Klimaatbeleid

Het standpunt over klimaatbeleid is niet echt veranderd, maar het wordt in het programma van 2025 wel vaker expliciet uitgedragen. En dat standpunt pas naadloos in het profiel van eigenbemoeyers: minimale inspanning voor een breder maatschappelijk doel met veel vrijheid voor individuele burgers en bedrijven om het op hun eigen manier in te vullen en met zo min mogelijk offers.

Zie onder andere de volgende passages: ‘Het klimaatbeleid wordt ingebed binnen het ministerie van Economische Zaken en Klimaat, waarbij economische belangen en brede welvaart leidend zijn. BBB wil dat klimaatmaatregelen uitvoerbaar, betaalbaar en effectief zijn en bijdragen aan innovatie, concurrentiekracht en regionale ontwikkeling.’ ‘De Nederlandse industrie staat onder druk. Klimaatbeleid maakt productie duurder en complexer, terwijl internationale concurrenten met lagere standaarden wel ruimte krijgen.’ ‘Klimaatbeleid moet geen religie worden, maar een nuchtere beleidsopgave waarin haalbaarheid, draagvlak en de balans met andere publieke doelen voorop staan.’ ‘BBB kiest voor een realistisch klimaatbeleid dat ondernemers niet straft, maar ondersteunt bij innovatie en verduurzaming. Door het afschaffen van de nationale CO<sub>2</sub>-heffing behouden we banen, versterken we onze industrie en voorkomen we ‘carbon leakage’ naar landen met een minder ambitieus klimaatbeleid.’ ‘Het afschaffen van nationale koppen op Europees klimaatbeleid (zoals extra CO<sub>2</sub>-heffing).’ ‘Gezond verstand in klimaatbeleid betekent ook ruimte voor het MKB.’

#### Koers

Deze term wordt op een aantal plekken stilistisch gebruikt, om na de opsomming van een reeks maatregelen aan te geven welk doel ‘met deze koers’ wordt beoogd. Mede daardoor geven passages met dit woord een aantal belangrijke beleidsdoelen van de BBB aan. De meeste daarvan passen opnieuw in het profiel van eigenbemoeyers.

Een aantal voorbeelden: ‘Buitenlandse koers: nuchter, solidair, soeverein’ ‘Toen het politieke klimaat veranderde en het kabinet onder druk kwam te staan, bleven wij koers houden. BBB heeft zich getoond als een betrouwbare partner die doet wat ze zegt en zegt wat ze doet’ ‘Wij blijven strijden - voor boeren die klem zitten, voor mensen zonder woning en voor de stille meerderheid die zich afvraagt waar het gezond verstand gebleven is. BBB kiest ervoor om verantwoordelijkheid te nemen, juist als het spannend wordt. Omdat we weten: alleen wie koers houdt, kan echt iets veranderen’ ‘Stikstof- en mestbeleid. BBB kiest voor een koers waarbij juridische houdbaarheid, innovatie en praktische uitvoerbaarheid centraal staan. Doel is het lostrekken van de vergunningverlening, herstel van vertrouwen in de rechtsstaat en een einde aan krimp als standaardoplossing’ ‘Deze koers biedt zelfstandigen vrijheid en zekerheid, voorkomt onnodige bureaucratie voor opdrachtgevers en maakt misbruik beter opspoorbaar.’ ‘Deze koers zorgt ervoor dat Nederland niet alleen een kenniseconomie is, maar ook een maakland blijft: innovatief, weerbaar en regionaal verankerd.’ ‘Met deze koers wil BBB bouwen aan een eerlijke, mensgerichte en ondernemende economie, geworteld in wat Nederland sterk maakt.’ ‘BBB kiest voor een nuchtere en doortastende koers: stevige handhaving, rechtvaardige straffen en een overheid die haar kerntaken serieus neemt. Wij bouwen aan een Nederland waarin iedereen zich veilig voelt, thuis, op straat én in de rechtszaal.’

#### Stap

Dit woord wordt vooral gebruikt om geleidelijke, stapsgewijze aanpakken van bepaalde problemen te beschrijven die meerdere jaren zullen vergen om uit te voeren. En daarbij gaat het dan onder andere om onderwerpen die de BBB na aan het hart liggen, zoals meer mogelijkheden voor leerlingen in het praktijkonderwijs, meer grip voor burgers op hun inkomen door aanpassing

van het stelsel van belastingen en toeslagen en het oplossen van de problemen van een aantal boeren. En die punten passen in het profiel van eigenbemoeyers.

Een aantal voorbeelden: 'Zelfredzaamheid vergroten. Afhankelijkheid van buitenlandse cloud- en software leveranciers wordt waar mogelijk stap voor stap afgebouwd.' 'Een verticale leerlijn is een opbouw van leerstof waarbij leerlingen stap voor stap verder leren over hetzelfde onderwerp. Dit gaat van eenvoudiger naar moeilijker door verschillende schooltypen heen. Dit maakt een doorgaande ontwikkeling mogelijk van praktijkonderwijs via VMBO, MBO tot en met HBO.' 'Stap voor stap naar eenvoud. Wij streven naar een stelsel zonder inkomensafhankelijke toeslagen. In plaats daarvan willen we werken met vaste, begrijpelijke bedragen en een hoge belastingvrije voet in plaats van heffingskortingen, zodat mensen zelf grip hebben op hun inkomen.' 'De invoering van een rekenkundige ondergrens van minimaal 1 mol. Dit is een belangrijke eerste stap maar niet genoeg om de vergunningverlening volledig uit het slop te trekken. Invoering van een drempelwaarde. Is de tweede stap. Onder gelijktijdige geborgde emissiereductie. Bij voorkeur in een vorm waarbij het gebruik van AERIUS niet meer nodig is. Dit is van belang zowel voor de legalisering van PAS melders, interimers en interne saldeers (18 december uitspraak) als voor de broodnodige bedrijfsontwikkeling.' 'Terwijl de instroom van migranten vrijwel onverminderd doorgaat, wordt onze verzorgingsstaat stap voor stap uitgehold.' 'In dat kader is BBB bereid om het door het CPB geschetste ingroepad naar 3,5% BBP in 2035 als uitgangspunt te nemen, waarbij we ons in de komende kabinetsperiode conformeren aan een structurele intensivering van ruim zes miljard euro in 2030. Deze stap maakt de noodzakelijke versterking van de Nederlandse krijgsmacht via een realistisch, planmatig en stapsgewijs proces mogelijk.'

#### Koppen

Dit is vooral een term die ontstaan is bij de vorming van het kabinet-Schoof en draait om het standpunt dat bij het vertalen van EU-wetgeving naar Nederlandse regels geen 'nationale koppen' van extra streng beleid mogen voorkomen. Dat is een typisch eigenbemoeyersvisie.

Een paar passages: 'Europese wetgeving zoals de NIS2 wordt zonder nationale koppen omgezet naar Nederlandse wetgeving.' 'Er komen geen nationale koppen op Europees beleid om zo het speelveld binnen de EU gelijk te houden.' 'Het afschaffen van nationale koppen op Europees klimaatbeleid (zoals extra CO<sub>2</sub>-heffing).' 'We vinden het belangrijk dat de Nederlandse bedrijven niet verder op achterstand komen ten opzichte van hun concurrenten in Europa en dat er geen verdere nationale koppen op Europese fiscale maatregelen komen.'

#### Vrouwen

In het programma van 2023 werd dit woord maar twee keer gebruikt, in 2025 14 keer. Het lijkt er op dat de BBB dit onderwerp onder andere koppelt aan standpunten tegen islamieten en tegen de LHBTG+ beweging. Daarmee zou de partij dan meer opschuiven richting de PVV en qua samenwerkingsprofiel binnen het eigenbemoeyersprofiel verschuiven van de gematigde kant naar de hardlinerskant. En dan vooral in de zin van het niet alleen willen dat mensen zich niet met de eigenbemoeyers bemoeien maar dat die laatste bepaalde andere groepen juist minder ruimte willen bieden. Dat wordt versterkt door het standpunt over abortus: ook hier lijkt een beweging richting het verminderen van de vrijheid van vrouwen om daar zelf over de beslissen.

Een aantal relevante passages: 'In Nederland horen vrouwen zich vrij te kunnen bewegen, ongeacht wat ze dragen of waar ze wonen. Toch neemt het aantal meldingen van intimidatie en geweld tegen vrouwen toe. Femicide (het doden van vrouwen omdat ze vrouw zijn) is een groeiend probleem. Dat kunnen, willen en mogen we niet negeren.' 'De invloeden vanuit de extremistisch islamitische hoek nemen toe tegen vrouwen in ons land. Eerdergerelateerd geweld, vrouwenbesnijdenis en uithuwelijking nemen al jaren toe. Hier willen we een speciale aanpak in zowel het inburgerings- en integratietraject als in het strafrecht.' 'Vrouwensport. De vrouwensport is alleen voor vrouwen' 'Abortus is een belangrijk recht en moet veilig en toegankelijk zijn voor vrouwen, maar er moet niet lichtzinnig mee omgegaan worden. Hierbij vinden we ook het ongeboren leven belangrijk. Daarom willen we dat er zorgvuldig gekeken wordt naar de termijnen



en nieuwe ontwikkelingen. Daarnaast willen we extra aandacht besteden aan de preventie van ongewenste zwangerschap'

### Integratie

Dit woord werd in 2023 twee keer gebruikt, waarvan één keer in het kader van integratie van statushouders in de samenleving. In het programma van 2025 komt het veertien keer voor. En dat gaat vooral om verdere integratie van Lidstaten in de EU en om de integratie van nieuwkomers in Nederland. Hierbij pleit de BBB voor meer ruimte en vrijheid voor mensen, gemeentes en landen om hun eigen ding te doen en voor minder ruimte voor verdere samenwerking en voor specifieke groepen binnen de samenleving. Dit bevestigt het beeld van een verschuiving richting hardliners eigenbemoeders als samenwerkingsprofiel.

'BBB wil dat Nederland minder geld naar de EU stuurt en eist streng toezicht op Europese uitgaven. Eerst orde op zaken stellen in Brussel, dan pas praten over uitbreiding en verdere integratie.' 'Asielopvang mag alleen plaatsvinden op locaties waar voldoende draagvlak is bij de bevolking, zodat de samenleving betrokken en ondersteund blijft. Dit voorkomt spanningen en bevordert een goede integratie van nieuwkomers. Daarom is het belangrijk om lokale meningen mee te nemen in de besluitvorming.' 'En met name in de steden zorgt falende integratie voor vergaande problematiek en ontstaan parallelle samenlevingen. Dit is oncontroleerbaar en onhoudbaar.' 'Remigratie stimuleren. Terugkeer naar het land van herkomst kan bijdragen aan oplossingen m.b.t. massa-immigratie en falende integratie. Op remigratie heeft te lang een taboe gerust. Stimuleren van terugkeer hoort te worden opgenomen in het beleid.' 'Als migranten onze wetten, tradities en gebruiken afwijzen of niet naleven, ontstaat het risico van parallelle gemeenschappen en groeit de kans op radicalisering. Falende integratie is de voedingsbodem voor radicalisering.' 'Met het oog op de grote problemen bij islamitische scholen vanwege gebrekkige integratie, buitenlandse invloeden, onderwijskwaliteit, radicalisering en anti westerse opvattingen moet er een stop komen op nieuwe islamitische scholen.' 'Arbeidsmigratie draagt bij aan het vervullen van vacatures, maar leidt ook tot druk op huisvesting, integratie, zorg en sociale samenhang. Tegelijkertijd wordt het arbeidspotentieel van migranten die hier al verblijven - zo'n 330.000 mensen - onvoldoende benut. BBB vindt dat Nederland meer werk moet maken van het activeren van mensen die hier al zijn. Wie hier woont, moet naar vermogen meedoen en bijdragen.'

### Maatwerk

In 2023 werd dit woord drie keer gebruikt, voor het OV, onderwijs en vakantieparken. In 2025 komt de term dertien keer voor. Maatwerk voor OV en onderwijs wordt ook in 2025 belangrijk gevonden, maar daarnaast wordt in het nieuwe programma veel meer gepleit voor maatwerk in de zin van beleidsruimte voor regio's om zich niet of minder aan landelijke wetgeving te hoeven houden, onder andere op het vlak van stikstof. Dit past in het profiel van eigenbemoeders en lijkt daarbinnen opnieuw wat op te schuiven van gematigd naar hardliner.

Een aantal citaten: 'Regionale ecosystemen versterken. Samenwerking tussen grote bedrijven, mkb, startups, onderwijs en overheid wordt actief ondersteund, met ruimte voor maatwerk en regionale investeringsagenda's.' 'BBB staat voor een overheid die snapt hoe het is om zelf met de laarzen in de klei te staan of achter de toonbank te werken. We kiezen voor maatwerk, praktische ruimte en eerlijke behandeling van ondernemers in alle regio's.' 'In dunbevolkte gebieden vraagt dat om maatwerk. BBB pleit voor kleinschalige, flexibele vervoersoplossingen zoals buurtbussen, taxi's of slimme mobiliteitsdiensten, ondersteund door digitalisering.' 'Passend onderwijs. Passend onderwijs is nodig voor ieder kind, met ruimte voor maatwerk en ondersteuning die aansluit bij de mogelijkheden van het kind.' 'Van modeldenken naar maatwerk. BBB heeft in het kabinet-Schoof een duidelijke koers ingezet: niet het blind volgen van rekenmodellen, maar het stellen van een rekenkundige ondergrens die Nederland van het slot haalt en toekomstbestendig is. Geen abstracte doelen, maar concrete oplossingen.' 'Van centrale sturing naar bestuurlijke samenhang. Niet elk probleem in Nederland is met een oplossing te verhelpen. Veel dingen hangen met elkaar samen: als er iets verandert in de landbouw, heeft dat gevolgen voor natuur,

economie, leefbaarheid en de voedselvoorziening. Daarom is het belangrijk dat de overheid niet alleen naar losse onderdelen kijkt, maar naar het geheel. Geen aanpak van bovenaf die alles gelijk wil maken, maar maatwerk dat past bij elke regio.’ ‘Grenzen aan groei. Voor Nederland, een zeer dichtbevolkt land zijn de mogelijkheden voor wolven zeer beperkt. Hiervoor is maatwerk nodig en dient een uitzondering gemaakt te worden op de habitatrictlijn zodat vee en inwoners beschermd zijn tegen aanvallen.’ ‘BBB zet in op woningen in stad en dorp, met maatwerk per regio.’ ‘Regionaal maatwerk. De ene provincie is de andere niet, de ene regio verschilt van de andere. Ruimtelijke ordening vraagt om regionaal maatwerk afgestemd op de identiteit en behoeften van stad en platteland.’

#### Toezicht

In 2023 werd de term toezicht één keer gebruikt, bij toezicht op huisvesting van arbeidsmigranten. In het programma van 2025 komt het dertien keer voor. Er wordt enerzijds gepleit voor meer en strenger toezicht op anderen, zoals de EU en migranten, en anderzijds voor minder toezicht op mensen en bedrijven zelf. Dat laatste komt onder andere naar voren bij de standpunten over cameratoezicht en het inperken van de rol van de Voedsel- en Warenautoriteit. Dit past helemaal binnen het profiel van eigenbemoeiers, en dan meer aan de hardlinerskant dan aan de gematigde kant.

Relevante passages zijn onder andere de volgende: ‘Strenger toezicht op overlastgevers. Criminele en overlastgevende asielzoekers en statushouders worden sneller overgeplaatst naar streng gecontroleerde handhaving- en toezichtlocaties, waar vrijheidsbeperkende maatregelen gelden. Asielzoekers die andere asielzoekers in azc’s bedreigen, intimideren of mishandelen, bijvoorbeeld om hun geloof of seksuele voorkeur, worden zonder pardon uit de asielprocedure gezet en teruggestuurd naar land van herkomst. In Nederland is geen plek voor discriminatie; laat dat direct bij binnenkomst al duidelijk zijn.’ ‘Onderzoeken of (delen van) de arbeidsinspectie efficiënter en effectiever kunnen functioneren via marktwerking, met behoud van toezicht op misstanden.’ ‘Mensen met lichte vormen van dementie of andere ouderdomsproblematieken verdienen een veilige en passende woonomgeving, met zorg en toezicht in de nabijheid.’ ‘Zittingen op afstand. Gevangenen in de zwaarste beveiligingsregimes, zoals de Extra Beveiligde Inrichting (EBI) of Afdelingen Intensief Toezicht (AIT), vormen een structureel risico bij transport naar zittingen. BBB wil dat deze gedetineerden hun rechtszittingen standaard op afstand bijwonen via videoverbinding.’ ‘Beperk of verbied het gebruik van gezichtsherkenning en andere surveillance in de publieke ruimte zonder expliciete wetgeving en strikt toezicht.’ ‘Verantwoorde inzet van AI. De overheid zet AI op een verantwoorde en doelmatige manier in, met nadruk op transparantie, menselijk toezicht en het beperken van risico’s.’ ‘BBB wil dat Nederland minder geld naar de EU stuurt en eist streng toezicht op Europese uitgaven.’ ‘Toezichthouders zijn er om eerlijk, onafhankelijk en doelmatig beleid uit te voeren - niet om beleid te maken. De Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) richt zich op haar kerntaken, met oog voor efficiëntie, realistische kosten en vertrouwen in ondernemers. Waar mogelijk wordt toezicht vereenvoudigd en deels aan marktpartijen overgelaten.’

#### **Analyse van relevante woorden met een gestegen woordfrequentie t.o.v. TK2023**

Deze woorden kunnen opnieuw een blik geven op zaken die de BBB in 2025 belangrijker vindt dan twee jaar geleden en of dat wijst op een verandering van of verschuiving binnen het samenwerkingsprofiel. Bijlage 2 geeft de belangrijkste 50 woorden. Niet alle woorden uit het rijtje in de bijlage zijn relevant. Zo komt de term ‘levert’ veel vaker voor omdat het zit in het motto van de BBB voor 2025: BBB levert.

#### Daadwerkelijk

Dit woord wordt in 2025 op meerdere manieren gebruikt. Om te beginnen in passages waarin ervan wordt uitgegaan dat met technische en organisatorische maatregelen kosten kunnen worden bespaard en mensen efficiënter kunnen worden ingezet, bijvoorbeeld in de zorg en het

onderwijs. Verder wordt het gebruikt in relatie tot de belastingheffing op vermogen, waarbij gepleit voor belastingheffing alleen op daadwerkelijk genoten inkomen. Tot slot wordt het ook gebruikt om vermindering van de vrijheid van bepaalde groepen te bespreken, zoals asielzoekers en migranten en demonstranten. Dit woordgebruik past in het profiel van eigenbemoeiers, met een aantal elementen van de hardlinerskant. Interessant is ook de alinea over de waarden van de BBB, waarin expliciet gezegd wordt dat familie, burens, verenigingen en vrijwilligers het fundament vormen van een zorgzame samenleving en dat de overheid dat wel moet ondersteunen maar er zich zo min mogelijk mee moet bemoeien.

Een aantal passages: 'De beroepsbevolking krimpt en we hebben iedereen daarom nodig om daadwerkelijk zorg te verlenen in plaats van zich met processen eromheen bezig te houden.' 'Besparing op faalkosten. Maak een faalkosten toets bij nieuwe (ICT)projecten in de zorg. Projecten moeten vooraf inzichtelijk en aannemelijk maken dat ze daadwerkelijk kosten besparen. Van eerdere projecten wordt geleerd om nieuwe projecten succesvol te laten zijn.' 'Systemen koppelen. Er is een eis nodig voor nieuwe zorgtechnologie om verschillende producten onderling aansluitbaar te maken. Zo hoeven zorgmedewerkers niet met acht apps te werken en werkt digitalisering daadwerkelijk tijd- en kostenreducerend.' 'Demonstreren is ieders goed recht, maar je moet je houden aan de regels waarbij de openbare orde en veiligheid nooit in het geding mogen komen. Dit dient daadwerkelijk te worden gehandhaafd, ook met betrekking tot vervolgen en straffen.' 'Het is cruciaal dat Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen een eerlijke kans krijgen in publiek-private projecten, zodat innovaties daadwerkelijk bijdragen aan het welzijn en de participatie van alle inwoners. Door regels te toetsen op menselijke maat, eenvoud en begrijpelijkheid, zorgen we ervoor dat de digitale transitie mensen verbindt in plaats van verdeelt.' 'BBB zet zich de komende jaren verder in met het terugdringen van de wildgroei aan functies van mensen die aan het onderwijs werken in plaats van in het onderwijs. Dit betekent in ieder geval een stop op actieprogramma's, beleidsstukken en kwaliteitscontroleurs. De beroepsbevolking krimpt en we hebben iedereen dus nodig om daadwerkelijk onderwijs te geven in plaats van zich met processen eromheen bezig te houden.' 'Belastingheffing over vermogensinkomsten in box 3 vindt plaats over daadwerkelijk genoten inkomsten inclusief vermogenswinsten. Dus geen vermogensaanwasbelasting over niet gerealiseerd inkomen, maar vermogenswinstbelasting over daadwerkelijk genoten inkomen.' 'Bij BBB geloven we in noaberschap: het idee dat we naar elkaar omkijken, niet omdat het moet, maar omdat het hoort. Niet de overheid, maar de mensen en gemeenschappen om ons heen zijn vaak het eerste vangnet. Familie, burens, verenigingen en vrijwilligers vormen het fundament van een zorgzame samenleving. De overheid moet dat niet overnemen, maar versterken en ruimte geven. Onze kernwaarden zijn meer dan mooie woorden; ze vormen het fundament onder ons handelen. Ze bepalen hoe wij politiek bedrijven, hoe wij met mensen omgaan en wat wij nastreven voor Nederland. Deze kernwaarden zijn niet alleen richtinggevend, maar vormen ook het kompas waarop wij daadwerkelijk varen.' 'Een veilige samenleving begint bij een plek om te wonen - en bij een overheid die zorgt dat die plek er ook daadwerkelijk is.' 'Wij streven ernaar dat twee van de drie nieuwe huizen in elke regio daadwerkelijk betaalbaar worden.' 'BBB kiest voor strenge, maar rechtvaardige maatregelen om de instroom daadwerkelijk te beperken. Want dweilen doe je niet met de kraan open.' 'Als een asielzoeker of statushouder terugreist naar het land van herkomst, ongeacht de reden, wordt de procedure direct beëindigd of de verblijfsvergunning direct ingetrokken. Het voorstel van BBB hierover is in 2024 aangenomen door de Tweede Kamer. Wij zien erop toe dat dit daadwerkelijk wordt uitgevoerd.'

#### Draagt

Deze term wordt uiteraard gebruikt om aan te geven dat een aantal voorgestelde maatregelen bijdragen aan bepaalde voorgestelde beleidsdoelen. Daarbij valt op dat ook hier in een aantal passages nadrukkelijker dan in 2023 gepleit wordt voor vermindering van immigratie en een strenger optreden tegen migranten die hier al zijn. Dat wordt nog versterkt door passages waarin het woord gebruikt wordt om de bijdragen van mensen uit bepaalde groepen aan de samenleving.

Daarin komt een typisch eigenbemoeyersstandpunt naar voren: iedereen die ook maar enigszins kan moet bijdragen en solidariteit 'moet van twee kanten komen'. Dit bevestigt een verschuiving van het samenwerkingsprofiel van de BBB naar hardline eigenbemoeyers.

Zie onder andere de volgende passages: 'Arbeidsmigratie draagt bij aan het vervullen van vacatures, maar leidt ook tot druk op huisvesting, integratie, zorg en sociale samenhang.' 'BBB wil de verplichting voor kleinere werkgevers om bij ziekte twee jaar lang loon door te betalen terugbrengen naar een jaar. [...] Deze hervorming draagt bij aan een dynamischer arbeidsmarkt, minder ziekteverzuimstress en meer vaste banen.' 'De Nedersaksenlijn is een belangrijke spoorverbinding tussen Groningen, Emmen en Enschede. [...] Daarnaast draagt de lijn bij aan onze militaire en logistieke weerbaarheid.' 'Iedereen heeft talenten en draagt bij aan deze maatschappij.' 'Strategisch zaken doen met Afrikaanse landen (landbouw, technologie, infrastructuur) draagt bij aan wederzijdse economische groei, voedselzekerheid en toegang tot grondstoffen en vormt een tegenwicht tegen de invloed van China en Rusland. Ook hiermee worden migratiestromen gedempt.' 'Wie hier woont, draagt bij' 'En wie het wel kan, draagt bij - niet omdat het moet, maar omdat we samen een samenleving vormen. Solidariteit werkt alleen als het van twee kanten komt: hulp waar nodig, verantwoordelijkheid waar het kan. Dat is voor BBB geen mooie gedachte, maar een nuchtere norm.'

#### Sneller

Dit woord wordt in het programma van 2025 vooral gebruikt om meer vrijheid te bepleiten voor regionale afwijking van regels en om de vrijheid voor asiel en immigratie te verkleinen. Dit past in het profiel van hardline eigenbemoeyers.

Zie onder andere: 'Wolf luwe zones. In risicogebieden mag sneller worden ingegrepen om mens en vee te beschermen.' 'BBB wil sneller en eenvoudiger bouwen mogelijk maken, met minder regels [...] 'BBB wil gebruikmaken van Europese uitzonderings-regels om sneller vergunningen te verlenen' 'De sielnoodmaatregelenwet invoeren. [...] De wet voorziet verder in het invoeren van drie nieuwe instrumenten om opvolgende asiel-aanvragen sneller af te handelen.' 'Alleen met een efficiënte Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) kunnen asielprocedures sneller en effectiever.' 'Nederland zet stevig in op het beperken van de asielinstroom en het versnellen van de uitstroom van asielzoekers onder verblijfsrecht. Overlastgevers en criminelen worden sneller uitgezet of overgeplaatst naar handhavingslocaties.'

#### Eerlijke

Deze term wordt in 2025 door de BBB vooral gebruikt om aan te geven dat een aantal dingen in hun ogen nu niet eerlijk genoeg zijn geregeld en dat daardoor bepaalde groepen dus oneerlijk worden behandeld. En dat gaat dan onder andere om mensen die vooral praktisch werk doen, boeren, vissers en telers, deelnemers aan pensioenfondsen, mkb'ers en Nederland op financieel vlak in NAVO- en EU-verband. Met opnieuw de kernboodschap dat de overheid vooral terughoudend moet zijn en de burgers en bedrijven ruimte moeten geven en moet vertrouwen. Dit past wederom in het profiel van eigenbemoeyers. Een kleine kanttekening die gemaakt kan worden bij het pleidooi voor onafhankelijk, deskundig en op rendement gericht beheer van pensioenfondsen: elders in het verkiezingsprogramma pleit de BBB er voor dat Nederlandse pensioenfondsen meer durfkapitaal in Nederlandse bedrijven zouden moeten durven investeren. Zie verder onder andere de volgende passages met de term 'eerlijke' erin: 'Eerlijke beloning voor zowel praktisch als voor theoretisch werk.' 'Pensioenfondsen worden voortaan bestuurd door onafhankelijke vakmensen met kennis van zaken. BBB wil af van het bestuursmodel, waarbij werkgevers en vakbonden elkaar in evenwicht moeten houden. Dat model leidt in de praktijk tot belangenverstrengeling, onduidelijkheid en gebrek aan focus op het belang van de deelnemers. Pensioengeld is van de mensen zelf en vraagt om professioneel bestuur, heldere verantwoording en een eerlijke vertegenwoordiging.' 'Door hervorming van het aanbestedingsbeleid krijgen mkb-bedrijven eerlijke en haalbare toegang tot overheidsopdrachten, met nadruk op praktische uitvoerbaarheid en maatschappelijke waarde.' 'Klimaatbeleid moet: [...] Eerlijke kostenverdeling

waarborgen: de rekening mag niet steeds bij burgers en het mkb terechtkomen.’ ‘Daarom hanteren we als BBB tien duidelijke voorwaarden, waaronder een eerlijke lastenverdeling tussen NAVO-partners, geen financiering via Europese schulden of giften en een groeipad dat aanpasbaar is bij veranderende dreigingen.’ ‘BBB zet zich daarom in voor voedselzekerheid in Nederland en Europa. Dat doen we door goed te zorgen voor onze boeren, vissers en telers. Als zij hun werk kunnen doen voor een eerlijke prijs, blijft het eten op het bord van consumenten betaalbaar.’ ‘We herkennen ons in het verhaal van Bartje.[...] Dat eenvoudige, eerlijke beeld willen wij terugbrengen in de politiek: een terughoudende overheid die niet van bovenaf oordeelt, maar van regio tot stad luistert en handelt.’ ‘Handelen vanuit vertrouwen. We geven elkaar eerlijke kansen. We handelen vanuit vertrouwen en zullen het vertrouwen dat een ander ons geeft niet beschamen. De overheid heeft hierbij een voorbeeldfunctie.’

#### Sluiten

Dit woord wordt op meerdere manieren gebruikt, deels op min of meer dezelfde manier als in 2023. Het gaat onder andere om het willen tegengaan van het sluiten van regionale voorziening, zoals brandweerkazernes en streekziekenhuizen; dat stond ook al in het programma van 2023. Ook het punt over het uit willen sluiten van taakstraffen bij zware vergrijpen werd in 2023 ook al genoemd. Wel nieuw in 2025 is het pleidooi voor het aanpassen van het Europees mensenrechtenverdrag, en illustreert dat de BBB is opgeschoven richting de hardliner eigenbemoeyers op het gebied van immigratie. Ook de suggestie dat de publieke omroep alleen aansluit op de behoeften van een kleine bovenlaag wordt in 2025 voor het eerst gedaan door de BBB. Met beide punten lijkt de BBB op te schuiven naar de hardline eigenbemoeyers.

Zie verder ook ‘Er moet een einde komen aan het sluiten van streekziekenhuizen.’ ‘We stellen een maximum aan de instroom, investeren in opvang in de regio en sluiten terugkeerakkoorden met herkomstlanden.’ ‘Ook zijn we van mening dat het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens aanpassing behoeft en geactualiseerd dient te worden, waarbij rekening wordt gehouden met de ontwikkelingen sinds het sluiten van dit verdrag.’ ‘BBB streeft naar opvang buiten Europa, dicht bij het land van herkomst. We sluiten hiertoe deals met derde landen, zodat mensen niet langer de gevaarlijke reis over zee hoeven te maken.’ ‘jarenlang beleid dat vooral gericht was op kostenbeheersing en stedelijke knooppunten heeft geleid tot achteruitgang in regio’s en buitengebieden. Openbaar vervoer verdwijnt, voorzieningen sluiten en bereikbaarheid neemt af. BBB vindt dat dit anders moet [...]’ ‘We willen het sluiten van brandweerkazernes waar mogelijk voorkomen om de bereikbaarheid op peil te houden.’ ‘Straffen moeten weer betekenis krijgen. BBB wil een einde aan vervroegde vrijlating. Bij ernstige misdrijven voeren we minimumstraffen in en sluiten we taakstraffen uit.’ ‘De investeringen van de Nationale Investeringsbank sluiten indien mogelijk ook aan bij de defensieclausule van het Stabiliteits- en Groeipact (SGP). Een Nationale Investeringsbank versterkt de regionale economie, maakt Nederland minder afhankelijk van buitenlandse kapitaalstromen en versnelt de energietransitie en landbouwtransitie zonder bureaucratie.’ ‘De publieke omroep is van ons allemaal en hoort dus aan te sluiten bij brede maatschappelijke behoeften in plaats van bij een kleine, culturele bovenlaag.’

#### Gekeken

Bij dit woord komen enkele punten naar voren die in 2025 nieuw zijn in het verkiezingsprogramma, zoals het vestigen van rijksdiensten buiten de Randstad, de suggestie dat een deel van de asielaanvragen ten onrechte worden goedgekeurd omdat de veiligheid veel te strak geformuleerd wordt en het willen verminderen van de mogelijkheden voor abortus. Deze punten wijzen opnieuw op een verschuiving naar hardliner eigenbemoeyers als samenwerkingsprofiel.

Relevante citaten: ‘Nieuwe vestigingen rijksdiensten ook buiten de Randstad. Wanneer er een nieuwe locatie wordt gezocht voor een rijksdienst, wordt eerst buiten de Randstad gekeken naar vestigings-mogelijkheden.’ ‘Bij het toetsen van een asielaanvraag wordt veiligheid bepaald aan de hand van zogeheten ambtsberichten van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Deze landenrapporten zijn dusdanig opgesteld dat het niet aannemelijk is dat een land ooit als werkelijk

veilig zal worden bestempeld. De Nederlandse standaard is hierbij wat ons betreft niet de norm. De veiligheid dient een bredere basis te krijgen, waar voorbij de landsgrenzen naar de regio wordt gekeken.’ ‘Toepassing zonneladder wettelijk borgen. Eerst wordt er gekeken om zonnepanelen op daken te plaatsen. Als dat niet kan wordt er pas gekeken naar andere locaties.’ ‘Abortus is een belangrijk recht en moet veilig en toegankelijk zijn voor vrouwen, maar er moet niet lichtzinnig mee omgegaan worden. Hierbij vinden we ook het ongebooren leven belangrijk. Daarom willen we dat er zorgvuldig gekeken wordt naar de termijnen en nieuwe ontwikkelingen’

### **Analyse van relevante woorden met een fors gedaalde woordfrequentie t.o.v. TK2023**

Tot slot kan voor de BBB nog gekeken worden naar woorden die in 2025 juist minder gebruikt worden dan in het programma van 2023. Bijlage 3 geeft hiervan de 50 belangrijkste woorden. Ook dat kan zicht bieden op verschuivingen in het samenwerkingsprofiel.

#### **School**

In 2025 wordt dit woord vooral gebruikt om aan te geven dat de BBB het belangrijk vindt dat ook in de regio voldoende mogelijkheden zijn om onderwijs te volgen en dat daarbij niet vergeten moet worden dat een school ook een verbindende rol speelt binnen lokale gemeenschappen. In 2023 werd het woord daarnaast ook gebruikt om het belang aan te geven van onderwijs bij het overdragen van de Nederlandse cultuur en waarden. Dit past nog steeds in het profiel van gematigde eigenbemoeyers, maar wat minder nadrukkelijk dan in 2023.

In 2025 komt dit voor in ‘Financiering van het speciaal onderwijs binnen een school mag niet automatisch wegvallen wanneer leerlingen in het speciaal onderwijs verklaarbaar meer verzuimen dan 50 procent.’ ‘Een school is meer dan een gebouw: het houdt een dorp of wijk leefbaar. BBB wil onderwijs dichtbij huis houden, juist ook in kleine kernen. Regionale spreiding is cruciaal: elke Nederlander heeft recht op goed onderwijs. Dat vraagt om behoud van scholen, beroepsopleidingen en onderwijsstructuren in de regio en buurten en ruimte voor eigen invulling van de gebouwen vanuit de gemeenschap. Onder aanvoering van BBB is de zogeheten krimpcheck ingevoerd, zodat nieuw onderwijsbeleid voortaan ook wordt getoetst op regionale impact. Want goed onderwijs mag nooit verdwijnen vanwege een postcode.’ ‘BBB wil structurele aandacht voor gezonde voeding, bewegen en mentale ondersteuning op school, in de buurt en bij sportclubs.’

In 2023 werd het ook gebruikt in: ‘Als je naar school kunt, maar er rijdt geen bus, heb je er weinig aan.’ ‘Mensen willen gewoon hun geld kunnen pinnen, hun kind naar school kunnen brengen, hun brief op de post kunnen doen, met het OV of de auto naar hun werk kunnen, indien nodig naar de huisarts en zo af en toe een duik in het publieke zwembad in hun dorp of stadswijk kunnen nemen.’ ‘Op school krijgen jongeren onderwijs in kunst en cultuur en daarmee inzicht in de rijke Nederlandse cultuurgeschiedenis. Dit zorgt niet alleen voor een beter begrip van onze tradities en waarden, maar stimuleert ook de creativiteit.’ ‘Te lang is het onderwijs het afvoerputje van elk maatschappelijk waargenomen probleem geweest. Het maakte niet uit welk probleemesignaleerd werd: op school zou de oplossing hiervoor gevonden moeten worden. Dit moet anders. We kiezen bewust voor de ontwikkeling van het kind. Onderwijs gaat weer de driehoek maken tussen school - ouder(s) – kind.’ ‘Leerlingen met een lichamelijke beperking of chronische ziekte dienen, net als hun leeftijdsgenootjes, naar de plaatselijke school te kunnen gaan.’ ‘We vinden het belangrijk dat jongeren beschikken over goede leesvaardigheid en voldoende kennis van de eigen taal en cultuur. Daarom moet er zowel op de basis- als middelbare school meer aandacht komen voor deze basisvaardigheden. Er moet meer voorlichting en positieve aandacht komen voor de praktische sector binnen het onderwijs en daarom komen er meer techniek/praktijklessen op de basis- en middelbare school.’

#### **Allemaal**

Dit woord wordt in 2023 regelmatig gebruikt in passages waarin de BBB stelt dat bepaalde groepen en regio's achtergesteld worden door een elitaire bovenlaag. Dit is ook in 2025 belangrijk voor de

BBB, maar het wordt in het betreffende verkiezingsprogramma anders verwoord. Dit wijst dus niet op een verandering in samenwerkingsprofiel.

2023: 'Maar dit hoeft niet allemaal zo te blijven. Verandering is niet een kwestie van kunnen. Het is een kwestie van willen.' 'Politici noemen dagelijkse zorgen en vragen "verjaardagspraat", of "borrelpraat", of "Ach, het zijn allemaal onderbuikgevoelens". Een bij veel Nederlanders populair programma als Vandaag Inside, dat seizoen op seizoen al jaren de hoogste kijkcijfers haalt, wordt neergezet als voetbalkantine-tv. Alsof het allemaal pruttel-tv is voor lallend volk dat nergens verstand van heeft.' 'Werk, inkomen, wonen, onderwijs, gezondheid, welzijn, sociale cohesie en leefomgeving doen er allemaal GELIJKTIJDIG toe. In de nieuwe Kamerperiode moet dit allemaal veel nadrukkelijker op elkaar betrokken worden.' 'Allemaal controledwang, toezichthouders mentaliteit en scepticisme richting onze eigen burgers. Terwijl de overheid er is voor burgers en niet andersom! En los van het feit dat dit allemaal onnodig veel geld kost, heeft de vinkjes cultuur die de overheid heeft gecreëerd, gevolgen in alle lagen van de bevolking.' 'In de covid-periode is de polarisatie en de tweedeling in de samenleving allemaal nog eens verergerd.' 'Het is allemaal een beleidsfocus op grootstedelijke gebieden, te kortdurende en kleinschalige Rijks Ondersteuningsprogramma's voor regio's en onvoldoende oog hebben gehad voor de uitdagingen in regio's.'

#### Huisarts

In 2025 wordt dit woord twee keer gebruikt, in het kader van toegang tot de zorg en een goede coördinatie daarbinnen. In 2023 werd het vooral gebruikt in relatie tot goede toegang tot de zorg, voldoende regionale voorzieningen, verlaging van de zorgkosten en een goede arts/patiëntrelatie. Deze punten komen ook in 2025 voor maar dan vooral in andere bewoordingen. Dit wijst dus niet op veranderingen in samenwerkingprofiel.

Relevante citaten in 2023: 'Of het nu gaat om verloskundige zorg, algemene jeugdgezondheidszorg of dat je voor je huisarts naar een ander dorp moet. BBB wil de basiszorg voor iedereen dichtbij beschikbaar houden' 'De huisarts als spin in het web in de gezondheidszorg. De huisartsen coördineren patiëntenzorg en spelen een cruciale rol in het beheersen van zorgkosten. Zij leveren steeds complexere zorg thuis en krijgen meer taken toebedeeld. BBB wil daarom dat overbodige taken op aangeven van de huisartsenvereniging worden geschrapt. Taken kunnen alleen naar de huisartsenpraktijk worden overgedragen als er voldoende ondersteuning en middelen zijn, of als andere taken vervallen.' 'We behouden de apotheekhoudende huisarts. De apotheekhoudende huisarts, die met name in het landelijk gebied gevestigd is, heeft het moeilijk door toenemende bureaucratie en financiële druk van zorgverzekeraars.'

#### Zitten

Een aantal zaken die in 2023 met dit woord werden benoemd zijn nog steeds belangrijk voor de BBB, maar er worden in 2025 andere woorden bij gebruikt. Bijvoorbeeld de gevolgen van administratieve lasten en regels en de behandeling van mensen die in de problemen zitten. Op één punt lijkt er wel enige verschuiving: in 2025 wordt – ook in andere woorden - minder gesproken over het doorbreken van bubbels en het opgaan van verschillende delen van de bevolking in één groter geheel. Er is nu eerder sprake van een algemener streven naar emancipatie waarin bijvoorbeeld praktisch opgeleiden en regio's een gelijkwaardige positie krijgen als groepen maar niet persé dat er grenzen tussen groepen worden doorbroken.

Passages uit 2023 zijn onder andere: 'Na de vernietigende conclusies van de Parlementaire Enquête is gebleken dat de overheid ernstig tekort is geschoten en dat vele inwoners van Groningen en Drenthe met de gevolgen van gestapelde mijnbouwschade zijn blijven zitten.' 'We ontmoedigen de schulden-industrie waarin bedrijven geld verdienen aan de schulden van mensen die al in de problemen zitten' 'Om polarisatie in de Tweede Kamer tegen te gaan moet een loting bepalen welke partij in de Kamer waar gaat zitten' 'Ondernemers zijn drukker met administratie en controles dan met de praktijk. Boeren zijn boekhouders geworden, agenten zitten meer achter hun bureau dan dat zij op straat kunnen zijn.' 'Een overheid die beleid maakt op basis

van wantrouwen in plaats van op vertrouwen. En daardoor mensen in de ellende stort, tegen muren aan laat lopen en in de knel laat zitten' 'In deze bubbels zitten mensen bij elkaar in een zuil met eigen partijen, eigen vakantieoord, eigen sportclubs, eigen onderwijsinstellingen, eigen economische posities en eigen media. Contact met mensen uit andere lagen van de bevolking is minimaal. De rijken zitten bij de rijken, de armen zitten bij de armen, de middenklasse zit bij de middenklasse, de praktisch opgeleiden zitten bij de praktisch opgeleiden, de universitair en theoretische opgeleiden zitten bij de universitair en theoretisch opgeleiden. Is dit een probleem? Ja [...]

#### Minister

Dit woord komt in 2025 amper meer voor, maar dan wel op een nieuwe manier: er wordt gepleit voor een veel beperktere ruimte en slagvaardigheid voor Nederlandse bewindslieden in Europese en internationale onderhandelingen. Dit past bij hardline eigenbemoeders en bevestigt de conclusie van een verschuiving in het samenwerkingsprofiel van de BBB. In 2023 werd het woord onder andere gebruikt om te rechtvaardigen dat Caroline van der Plas geen minister of premier wilde worden (daar was Mona Keizer voor beoogd). Dit hoeft in 2025 niet te worden uitgelegd en wijst dus niet op een ander standpunt. Verder werd het gebruikt om te pleiten voor meer mogelijkheden van praktisch opgeleiden – en dat wordt in andere woorden ook in 2025 nog steeds uitgedragen. Verder gebruikte de BBB het in 2023 om te pleiten voor veranderingen in de portefeuilles – en namen – van de ministeries, met als bedoeling om bepaalde beleidsterreinen in één hand te brengen. Dat is in het kabinet-Schoof ook gebeurd en is dus in 2025 nog steeds aan de orde maar hoeft niet meer te worden benadrukt. Qua samenwerkingsprofielen bevestigt dit woordgebruik dus enerzijds de verschuiving naar hardline eigenbemoeders.

Citaten, om te beginnen in 2025: 'Nederlandse ministers stemmen in Brussel over nieuwe EU-wetgeving, maar zijn daarbij niet verplicht te handelen volgens de lijn van de Tweede Kamer. In de afgelopen jaren gebeurde het steeds vaker dat de wil van de Tweede Kamer werd genegeerd. Om die reden pleit BBB voor de invoering van een dwingend onderhandelingsmandaat voor Europese wetgevingsvoorstellen, zoals dat gebruikelijk is in het Deense en het Duitse Parlement. Het door de Tweede Kamer verleende mandaat bepaalt de ruimte van de minister bij onderhandelingen en stemmingen op Europees niveau. Bovendien vindt vroegtijdig afstemming plaats tussen ministeries ten behoeve van een nationaal standpunt richting Brussel.' 2023: 'Het is veel belangrijker om volksvertegenwoordiger te zijn dan minister of minister-president. Een minister of minister-president voert beleid UIT. Een volksvertegenwoordiger controleert dit beleid en is mede-wetgever.' 'Om dat te doen moeten we ook barrières wegnemen voor MBO'ers om bij de overheid te werken, en dan niet alleen als facilitair medewerker, maar ook als beleidsmedewerker, Kamerlid, minister of staatssecretaris.' 'BBB staat voor een integraal overheidsbeleid. Ministeries kennen veel overlap, maar in de Haagse silo's (de ministerietorens) wordt vaak eigen beleid gemaakt. Een voorbeeld: De minister van Langdurige zorg wil dat ouderen zo lang mogelijk thuis blijven wonen en de minister van Wonen wil dat ouderen zo snel mogelijk hun huis uit gaan, omdat deze vrij moeten komen voor gezinnen.' 'BBB wil ook de naam 'visserij' terug in het ministerie van LNV. Dit wordt dus ministerie van Landbouw, Natuurbeleid, Visserij en Voedselkwaliteit, met één minister aan het roer. Er komt wat BBB betreft geen aparte minister meer voor Stikstof en Natuur. Dit valt onder de minister van LNVV.' 'BBB pleit voor een minister van digitalisering in het nieuwe kabinet'

#### Noaberstaat

Dit woord stond in 2023 in de titel van het verkiezingsprogramma van de BBB en had een centrale plaats in het betoog. De BBB pleitte toen onder andere voor het doorbreken van de bubbels die een goed contact tussen verschillende groepen in de samenleving in de weg stonden. In 2025 wordt dat minder sterk benadrukt en lijkt minder gepleit te worden voor een doorbraak maar iets minder ambitieus voor een emancipatie van praktische opgeleiden en van mensen uit de regio in de samenleving als geheel. Waarbij die laatsten meer waardering en respect krijgen evenals een



grotere rol. Dit wijst op een verschuiving in samenwerkersprofiel van voorwaardelijke samenwerkers naar structuurgerichte samenwerkers.

In 2025: 'Voor BBB is leefbaarheid geen luxe, maar de basis. Of je nu in een stad woont of in een klein dorp: iedereen moet toegang hebben tot goede basisvoorzieningen, een veilige leefomgeving en menselijk contact. Onze inzet is en blijft daarom een Nederlandse samenleving die functioneert als een noaberstaat.' 'Nederland als noaberstaat staat voor een samenleving waarin we voor elkaar zorgen, elkaar respecteren, vertrouwen en niemand achterlaten.' In 2023 o.a. : 'Nederland moet daarom een Noaberstaat worden, een Mienskipsteat (Fries voor Gemeenschapsstaat). Een overheid als een betrokken buurman, of buurvrouw, waar je op kunt rekenen, maar die OOK gepaste afstand bewaard tot het persoonlijke erf.' 'Deze overheid accepteert dat de wereld niet maakbaar is en niet alles tot in detail kan regelen, maar kaders moet stellen en als Noaberstaat als vangnet en trampoline moet dienen. Daarvoor moet deze overheid praktischer worden. Om dat te doen moeten we ook barrières wegnemen voor MBO'ers om bij de overheid te werken, en dan niet alleen als facilitair medewerker, maar ook als beleidsmedewerker, Kamerlid, minister of staatssecretaris.' 'Een beweging voor mensen die niet gezien en gehoord zijn door de overheid, die zijn afgehaakt. Normale hardwerkende inwoners van Nederland die te horen kregen 'jij doet niet meer mee'. Ons werk zit er pas op als zij zich weer onderdeel voelen van onze samenleving. Als zij sociaal, maatschappelijk, economisch en politiek weer een plek hebben in eigen land, wanneer we weer naar elkaar omkijken. Als Nederland een Noaberstaat is.' 'De overheid staat ten dienste van burgers en niet andersom. Over en weer werken overheid en burgers aan een samenleving die er voor elkaar is. De Noaberstaat relatie is gebaseerd op wederzijdse verantwoordelijkheid, respect en vertrouwen. De Noaberstaat staat dicht bij de samenleving, waarbij betrokkenheid en democratie ook een sterk regionale verbinding kennen.'

### **Conclusie v.w.b. de BBB**

Op basis van de bovenstaande analyse kan om te beginnen geconcludeerd worden dat de BBB in 2025 qua samenwerkingsprofiel allereerst nog steeds als eigenbemoeder kan worden getypeerd maar daarbinnen verschoven lijkt te zijn naar het profiel van hardline eigenbemoeders, onder andere met hardere standpunten over asielzoekers en migranten. Andere belangrijke aspecten van dit profiel zijn het pleiten voor zoveel mogelijk vrijheid voor burgers en bedrijven en een beperkte rol voor de overheid, zeker de nationale overheid. En op het vlak van internationale samenwerking wordt eveneens gepleit voor een zo klein mogelijke Nederlandse inbreng en een zo groot mogelijk Nederlands voordeel.

Verder lijkt er niet echt sprake meer van het profiel van voorwaardelijke samenwerker – waarbij van andere groepen werd verwacht dat ze meededen aan de gewenste doorbraak van bubbels in de samenleving. In plaats daarvan lijkt de BBB een profiel te hebben gekregen van structuurgerichte samenwerker waarin gepleit wordt voor maatschappelijke veranderingen waarbij macht, middelen en aanzien verschoven worden van (Rand)stedelijk en hoogopgeleid naar regio en praktisch opgeleid.

De BBB lijkt dus qua samenwerkingsprofiel te zijn veranderd van gematigde eigenbemoeders en voorwaardelijke samenwerkers naar een profiel van hardline eigenbemoeders en structuurgerichte samenwerkers. Dat betekent dat de 'programmatische afstand' met hardline eigenbemoederpartijen als PVV en JA21 kleiner is geworden en met gematigde eigenbemoederpartijen juist groter is geworden. En dat de programmatische afstand met partijen met een profiel van groepsgerichte samenwerkers groter is geworden. De afstand ten opzichte van partijen die ook een profiel hebben van structuurgerichte samenwerkers zal per partij wisselen: niet al die partijen staan dezelfde structuurveranderingen voor als de BBB. Op zich profileren BIJ1, DENK en PVDD zich ook als structuurgerichte samenwerkers maar op inhoudelijk gezien behoorlijk andere structuurveranderingen.

Tot slot: uit veel van de passages hierboven komt naar voren dat de BBB geen groot voorstander is van maatschappelijke samenwerkingen en collectieve aanpak van problemen. Daar waar ook maar enigszins mogelijk moeten burgers en bedrijven zelf de problemen oplossen, en liefst ook

nog vooral op regionaal niveau. De Rijksoverheid moet zo terughoudend mogelijk zijn en vooral een ondersteunende, aanvullende rol vervullen. En hetzelfde geldt voor de EU en andere internationale instellingen. Het Rijk en de EU moeten daarom volgens de BBB ook minder slagkracht, middelen en ruimte krijgen. Ze lijken in de optiek van de BBB vooral alleen die problemen op te moeten lossen die burgers en bedrijven in de regio's zelf niet kunnen realiseren en dan op een manier waarbij de regio's er geen last van hebben. Dit past helemaal in het profiel van hardline eigenbemoeyers.

## **PVV**

Het koppelpercentage tussen de twee verkiezingsprogramma's is 66,5%. Dat is lager dan bij NSC (88,4%) en BBB (85,4%) en duidt op zich op een forse aanpassing van het programma in 2025. Dat kan betekenen dat er meer dan bij NSC en BBB andere onderwerpen belangrijk worden gevonden en/of dat er andere woorden worden gebruikt om dingen te benoemen – maar ook dat er vooral sprake is van andere formuleringen van min of meer dezelfde inhoud.

### **Analyse relevante woorden voor TK2025 die in TK2023 niet in de top 1500 stonden**

Een eerste aanwijzing voor de aard van de aanpassingen bij het PVV-programma kan gevonden worden bij de groep woorden die in het programma van 2025 in de top 1500 van de PVV voorkomen maar in 2023 daar niet in voorkwamen. In Bijlage 1 staan de vijftig meest voorkomende woorden van deze groep; in totaal zijn het er 890. Een aantal woorden zijn niet zo informatief. Zo wordt 'verkiezingsprogramma' in 2025 veel gebruikt en in 2023 niet. Dit komt doordat het in 2025 als kopregel op iedere bladzij is opgenomen. Ook woorden als 'en' en 'en/of' zeggen niet zoveel. Een aantal woorden lijkt signifikanter, en daarvan worden hieronder een aantal citaten uit het programma samengebracht om te zien wat ze zeggen over verschuivingen in wat de PVV belangrijk vindt.

#### **Rijden**

Dit woord komt in het programma van 2025 vooral rond een maximale vrijheid voor automobilisten. Verder vindt de PVV goed openbaar vervoer belangrijk en tot slot dat de afstand tot ziekenhuizen beperkt moet zijn. Vooral de passages over autorijden passen goed bij het profiel van eigenbemoeyers: geen beperkingen van het eigen gedrag.

Zie onder andere de volgende citaten: 'Het kan niet zo zijn dat mensen voor deze zorg onnodig lang naar een ander ziekenhuis moeten rijden.' 'Autorijden is een vorm van vrijheid en welvaart, maar het wordt de automobilist al jarenlang steeds moeilijker gemaakt. Voor veel mensen is de auto bovendien geen luxe, maar pure noodzaak. De PVV wil daarom geen rekeningrijden, geen verbod op de verkoop van brandstof-auto's en niet verplicht elektrisch rijden – nooit en te nimmer. Daarnaast willen we op de snelweg de hele dag 140 km/u rijden.' 'De NS moet doen wat ze moet doen: genoeg treinen met voldoende zitplaatsen op tijd laten rijden – ook zeker in de spits!'

#### **Woningbouw**

Dit woord in het programma van 2025 bovenal gebruikt bij het bouwen van veel meer woningen in Nederland, niet alleen door hiervoor meer geld beschikbaar te maken maar ook door regels af te schaffen of te versoepelen. Dit wordt belangrijker gevonden, daarom mogen allerlei regels worden versoepeld en dat mag ten koste gaan van natuur. Dit past in het profiel van eigenbemoeyers.

Relevante citaten zijn onder andere deze: 'Voor de PVV is niet stikstof, maar zijn de stikstofregels hét probleem: Brusselse regels en nationale regels. Landbouw, woningbouw en wegenbouw zitten klem, omdat Nederland veel te veel Natura 2000-gebieden heeft aangewezen én zichzelf veel te strenge stikstofdoelen heeft opgelegd.' 'Woningbouw moet weer een nationale topprioriteit worden. De PVV wil een nationaal crisisplan voor voldoende woningen. Daar trekken we fors extra geld voor uit. We bouwen sociale huurwoningen, middenhuurwoningen en betaalbare koopwoningen – voor starters, gezinnen, alleenstaanden en ouderen – mét voldoende ruimte voor de auto. Waar de woningbouw niet van de grond komt, grijpt de Rijksoverheid in. Binnenstedelijk

moet er beter gebruik van de ruimte worden gemaakt: naast woningbouw willen we meer transformatie van kantoor- en bedrijfspanden. Optoppen, splitsen en woningdelen – niets blijft onbenut. Daarnaast moeten we volop buitenstedelijk gaan bouwen: méér nieuwe, grootschalige woningbouwlocaties. Niet alleen straatjes erbij, maar ook hele buurten en wijken.’ ‘De PVV wil dat gemeenten sneller en meer bouwvergunningen afgeven. Daarnaast moet het afgelopen zijn met individuen en natuurorganisaties die aan de lopende band eindeloze rechtszaken aanspannen – bijvoorbeeld vanwege kikkers, padden en slakken – om zo de woningbouw tegen te houden.’

#### Steun

Dit gaat onder andere om overheidssteun voor de gezondheidszorg, steun aan Israël, steun voor ouderen met een laag inkomen en dierenartskosten en voor de visserij. Dit zijn niet echt nieuwe standpunten, wel wordt de steun voor Israël sterker en anders verwoord van in 2023. Er lijken hier niet direct aanknopingspunten te zitten voor een specifiek samenwerkingsprofiel.

Relevante citaten: ‘Regionale ziekenhuizen behouden met spoedeisende hulp, intensive care en geboortezorg – indien nodig met financiële steun’. ‘Daarom wil de PVV financiële steun voor ouderen met een laag inkomen voor dierenartskosten.’ ‘Israël is de enige echte democratie in het Midden-Oosten. Israël, omringd door islamitische terreur, voert een existentiële strijd en verdient al onze steun’. ‘Vissers verdienen onze steun. De PVV wil meer ruimte voor de visserij – ook zeker voor de bodem-, garnalen- en weervisserij. Wij willen geen stroomkabels door natuurgebieden waar garnalen- en kokkelvissers werken.’

#### Verplicht

Bij dit woord gaat het de PVV vooral om geen of minder verplichtingen voor burgers en in mindere mate om extra verplichtingen voor mensen die zich niet aan de regels houden. Dit zijn typisch standpunten die passen bij eigenbemoeiers.

Relevante passages zijn onder andere: ‘De PVV wil daarom geen rekeningrijden, geen verbod op de verkoop van brandstofauto’s en niet verplicht elektrisch rijden – nooit en te nimmer.’ ‘Verslaafde gevangenen moeten verplicht afkicken’. ‘geen nieuwe duurzaamheidseisen, geen verplichte warmtepomp, niet verplicht van het gas’. ‘We gaan niet verplicht van het gas af, houden onze kolen- en gascentrales open en bouwen meer kerncentrales – stabiel en betrouwbaar’.

#### Geslacht

Het gaat de PVV hier enerzijds om het verbieden van ritueel slachten en anderzijds om het verbieden van in hun ogen afwijkende geslachtsvormen en van een veronderstelde bevoordeling van vrouwen bij sollicitaties voor topfuncties bij de overheid. Het eerste is onderdeel van de afkeer van de PVV voor de islam en is niet nieuw. Het tweede wordt in 2025 veel explicieter en uitgebreider benoemd dan twee jaar eerder, en er wordt voor het eerst ook expliciet gesproken van ‘woke-ideologie’. Dit past vooral in het profiel van eigenbemoeiers.

‘De PVV wil dat dieren onomkeerbaar bedwelm zijn vóórdat ze worden geslacht. [...] Er komt een verbod op ritueel slachten’. ‘Ook door de doorgeslagen woke-ideologie gaan we terug in de tijd: een ideologie die mensen opdeelt in steeds kleinere hokjes op basis van afkomst, huidskleur, geslacht, seksuele geaardheid en hoe iemand zich “identificeert”. Daarbij wordt zelfs het biologische geslacht – het verschil tussen man en vrouw – geweld aangedaan en vervangen door ontelbare genders. Dat heeft grote gevolgen: (transgender) mannen mogen meedoen aan vrouwensporten en eisen toegang tot vrouwen toiletten en -kleedkamers. Vrouwenrechten worden overboord gegooid. De PVV maakt hier een eind aan. Wij kiezen voor feiten, niet voor ideologie. Voor de PVV bestaan er slechts twee geslachten: man en vrouw. In wetten en beleid hoort het biologische geslacht weer leidend te zijn – dus geen “X” in het paspoort. We stoppen met gesubsidieerd wokebeleid en schrappen de hokjesdenkende genderpropaganda op scholen. In het onderwijs hoort links-liberale seksuele indoctrinatie niet thuis.’ ‘Bij werving en selectie van (top)ambtenaren telt alleen de inhoudelijke geschiktheid en niet geslacht, huidskleur en/of herkomst’.

## Overlast

De PVV gebruikt deze term in 2025 eigenlijk alleen in combinatie met asielzoekers en allochtone jongeren. In 2023 werd het woord maar één keer gebruikt en toen in wat algemenere zin. Dit wijst erop dat de PVV overlast als nieuw argument gebruikt om tegen asielzoekers te zijn en daarmee ook probeert dit al bestaande standpunt te rationaliseren. En het standpunt als zodanig past naadloos in het profiel van eigenbemoeiers, waarmee de PVV dit profiel nog versterkt ten opzichte van het programma van 2023.

Relevante teksten zijn de volgende: ‘De PVV komt in democratisch verzet. Tegen azc’s, tegen de massa-immigratie en islamisering, tegen overlast en criminaliteit’. ‘Wijken en straten waar Nederlanders vreemdelingen in eigen land zijn geworden, worden weer Nederlands. We bestrijden ook de overlast en criminaliteit zodat ze weer veilig worden. Wij geven Nederlanders hun land terug.’ ‘Sinds 2010 zijn er bijna 500.000 asielzoekers naar Nederland gekomen. De asielinstroom – inclusief de opvang van Oekraïners – kost alleen al dit jaar meer dan € 9 miljard! Ondertussen is het in Ter Apel, Budel en andere plekken met een azc voor veel Nederlanders onleefbaar geworden: overlast en criminaliteit nemen toe – vaak door de komst van alleenstaande jonge mannen.’ ‘Asielzoekers die overlast veroorzaken of crimineel zijn, worden direct uit de asielprocedure gezet en gaan het land uit. Als het een minderjarige asielzoeker betreft, gaan ook de ouders en andere minderjarige gezinsleden eruit’. ‘De PVV gaat korte metten maken met de criminaliteit en overlast van groepen veelal allochtone jongeren. Iedereen die zich in Nederland netjes aan de wet houdt, mag hier blijven – maar vreemdelingen die dat niet doen, dienen zonder pardon te worden “uitgeburgerd”’. ‘Groepen minderjarige Syriërs terroriseren onze steden: geweld, overlast en intimidatie. Vrouwen durven vaak niet meer over straat. Marokkanen zijn 5,5 keer vaker verdacht van een misdrijf dan Nederlanders; allochtonen zijn verdachte in 55% van alle geweldsmisdrijven; ruim 70% van alle gedetineerden is allochtoon.’

## Sinds

Dit op het oog neutrale woord blijkt in het PVV-programma voor 2025 gebruikt te worden als markering van het begin van een nadelige ontwikkeling – waarmee impliciet gesuggereerd wordt dat er daarvóór een goede oude tijd was waar naartoe teruggekeerd kan worden met een ander beleid – zoals wordt uitgedragen met de maatregelen die de PVV vervolgens voorstelt. En ook hier gaat het om standpunten die passen in het profiel van eigenbemoeiers.

Relevante passages: ‘Op verschillende plekken in Nederland zijn er sinds de inwerkingtreding van de Spreidingswet protesten geweest, maar toch worden azc’s vaak doorgedrukt door het lokale bestuur. Met de PVV komt er geen enkel azc meer bij! De Spreidingswet wordt meteen ingetrokken. Azc’s die sinds de inwerkingtreding van de Spreidingswet zijn geopend, worden gesloten. Alle gemeentelijke besluiten – ook tot verlenging of uitbreiding van bestaande azc’s – worden per wet teruggedraaid. Onze dorpen en steden zijn geen opvangkampen. Op de grond die door het sluiten van azc’s vrijkomt, worden woningen voor Nederlanders gebouwd.’ ‘Wie géén last hebben van de wooncrisis, zijn statushouders. Sinds 2010 zijn er al zo’n 190.000 sociale huurwoningen mét voorrang aan statushouders weggegeven – zonder dat zij iets aan dit land hebben bijgedragen. Ondertussen staan de Nederlanders steeds langer op de wachtlijst staan: tien, vijftien, soms wel twintig jaar. Dit is pure discriminatie en onacceptabel. Terwijl Nederlanders een gat in de lucht zouden springen als ze eindelijk een dak boven hun hoofd kunnen krijgen, zijn er ondankbare statushouders die woningen weigeren omdat ze deze niet goed genoeg vinden. Er zijn zelfs frauderende statushouders die een verdienmodel van hun voorrangswoning maken door deze illegaal onder te verhuren.’ ‘Ook willen we iets doen aan de hoge energiekosten. Sinds de oorlog in Oekraïne is de gasprijs meer dan verdubbeld. Steeds meer gezinnen leven in energiearmoede.’

## Zoveel

Ook dit lijkt op zich een neutraal woord, waarmee in de vorm van ‘zoveel mogelijk’ uitgedrukt wordt dat de PVV binnen praktische beperkingen toch resultaten wil bereiken – een woord om een

realistische toon neer te zetten. Het wordt hier echter ook gebruikt om te stellen dat er van bepaalde dingen teveel zijn, zoals islamitische scholen en ambtenaren. Die punten passen opnieuw in een samenwerkingsprofiel van hardline eigenbemoeyers. Het standpunt over ambtenaren is een aanwijzing dat de PVV niet echt een voorstander is van het aanpakken van maatschappelijke problemen door middel van een gemeenschappelijke organisatie.

Een aantal voorbeeld: 'We schrappen en vereenvoudigen bouwweisen zoveel mogelijk.' 'Het is van groot belang dat we onze voedselvoorziening zoveel mogelijk in eigen land houden.' 'Daarnaast willen we zoveel mogelijk inspraak via laagdrempelige landelijke én lokale referenda.' 'Het mbo is het kloppend hart van onze economie. Hier worden onze vakmensen opgeleid: de bouwers, verzorgers, monteurs, chauffeurs, koks, beveiligers, kappers, technici en zoveel meer.' 'We zien een explosieve groei van islamitisch onderwijs. Bijna twee derde van alle nieuwe basisscholen die in 2026 in Nederland openen, is islamitisch: negen van de veertien. Dat is een record; nooit eerder kwamen er in één jaar zoveel islamitische basisscholen bij. In totaal zijn het er bijna honderd. Deze groei betekent dat steeds méér kinderen onderwijs krijgen waarin de sharia centraal staat in plaats van Nederlandse wetten en waarden.' 'Verder zetten we het mes in het uitdijende ambtenarenapparaat. Het aantal rijksambtenaren is van 100.000 fte (in 2012) doorgegroeid naar 150.000. Dat kan met zoveel minder.'

### **Analyse van relevante woorden met een gestegen woordfrequentie t.o.v. TK2023**

Een tweede manier om inzicht te krijgen in inhoudelijke verschuivingen is om te kijken naar woorden die in beide jaren in het verkiezingsprogramma van de PVV worden gebruikt, maar in 2025 beduidend meer dan in 2023. Een overzicht is te vinden in bijlage 2. Hierbij is het interessant om te zien in hoeverre die woorden in 2025 eventueel op een andere manier gebruikt worden dan twee jaar eerder.

#### **Aanpak**

Bij dit woord duikt in 2025 een nieuw onderwerp op: antisemitisme – overigens zonder het erg zwaar wordt aangezet. Het woord 'aanpak' wordt ook gebruikt bij dierenmishandeling, waar de aanpak min of meer hetzelfde is als in 2023 werd voorgesteld. Uit het gebruik van dit woord blijkt niet een duidelijk samenwerkingsprofiel.

Relevante passages in 2025 onder andere 'Snoeiharde aanpak van antisemitisme', 'Dierenmishandelaars, illegale dierenhandelaren, malafide broedfokkers, stropers, trofee- en plezierjagers verdienen niets anders dan een snoeiharde aanpak: torenhoge boetes, gevangenisstraffen, levenslange houdverboden en beroepsverboden'. In 2023 ging het onder andere om 'Dierenmishandelaars verdienen een keiharde aanpak: hoge boetes, gevangenisstraf, een (levenslang) houdverbod voor recidivisten en een beroepsverbod voor dierenmishandelaars om nog langer met dieren te werken.'

#### **Intrekking**

Dit woord wordt in het programma voor 2025 allereerst gebruikt bij het intrekken Spreidingswet, een nieuw punt. Ook wordt het gebruikt in relatie tot de verblijfsstatus van asielzoekers, maar dat standpunt kwam in iets andere bewoordingen ook al in 2023 voor. In beide gevallen gaat het om standpunten die passen in het profiel van eigenbemoeyers. Verder werd het woord in 2023 gebruikt in relatie tot dierenmishandeling, dat hierboven al is besproken.

Voor 2025 gaat het om deze passages: 'Vreemdelingen (waaronder statushouders) worden na veroordeling voor één misdrijf – na het uitzitten van de straf en intrekking van de verblijfsstatus – direct uitgezet.', 'Onmiddellijke intrekking Spreidingswet'. In 2023 om: 'Illegale handelaren, malafide broedfokkers, stropers en trofeejagers dienen net als de plezierjacht hard te worden aangepakt en bestraft – evenals de in- en export, de doorvoer van handel in hieruit verkregen producten. Naast inbeslagname van hun wapentuig volgt intrekking van hun wapen- en jachtvergunning.'

### Infrastructuur

Deze term wordt in het programma van 2025 vooral gebruikt in relatie tot harder optreden tegen klimaatactivisten die bijvoorbeeld snelwegen blokkeren. In 2023 werden klimaatactivisten en blokkades niet genoemd. Dit standpunt past binnen het samenwerkingsprofiel van eigenbemoeiers, maar ook wel in dat van structuurgerichte samenwerkers. Verder wordt de term in beide jaren gebruikt in relatie tot transport op een manier die niet duidelijk aan een profiel is te koppelen.

Relevante passages zijn voor 2025: 'Ordeverstoringe demonstraties, zoals het blokkeren van infrastructuur, worden verboden. Klimaatactivisten die de snelweg blokkeren, worden direct opgepakt, vastgezet en gestraft.' 'Havens en andere kritieke infrastructuur moeten altijd met een meerderheidsaandeel in Nederlandse (publieke) handen blijven.' En voor 2023: 'De binnenvaart en onze havens blijven een essentiële schakel voor de bereikbaarheid, economie en infrastructuur van Nederland.'

### Inclusief

Dit woord komt in beide jaren voor in relatie tot een verbod op islamitische hoofddoekjes. In 2025 komt het bovendien voor in verband met de instroom van Oekraïense vluchtelingen. In beide gebruiksvormen past het in het profiel van eigenbemoeiers.

De betreffende teksten in 2025: 'Sinds 2010 zijn er bijna 500.000 asielzoekers naar Nederland gekomen. De asielinstroom – inclusief de opvang van Oekraïners – kost alleen al dit jaar meer dan € 9 miljard!' 'Verbod op het dragen van islamitische hoofddoekjes in alle overheidsgebouwen inclusief de Staten-Generaal.' En in 2023: 'Verbod op het dragen van islamitische hoofddoekjes in overheidsgebouwen inclusief de Staten-Generaal'.

### Identiteit

In beide verkiezingsprogramma's wordt dit woord gebruikt in passages waarin een Nederlandse eigenheid wordt geroemd – die moet worden beschermd tegen kritiek van vooral linkse zijde. Het standpunt is dus niet veranderd, maar ook in 2025 nog altijd passend in het profiel van eigenbemoeiers.

In 2025 gaat het om: 'De PVV wil onze nationale soevereiniteit en identiteit behouden.' 'Nederland is een prachtig land. Zie ons unieke landschap, onze eeuwenoude molens en onze kerken. Zie ook onze rijke Nederlandse geschiedenis, cultuur en identiteit.' 'Handen af van onze geschiedenis, cultuur, identiteit, tradities en feesten; linkse haat tegen helden uit onze geschiedenis stoppen'. In 2023 om: 'Wij zijn trots op onze cultuur, identiteit en tradities. Die moeten we dan ook behouden. Niet uitwissen. De linkse haat waarin helden uit onze geschiedenis worden beschimpt wordt beëindigd.'

### Hoofddoekjes

Ook hier gaat het in 2025 om min of meer om dezelfde mening als in 2023. En opnieuw past dat in het profiel van vooral hardline eigenbemoeiers.

Relevante fragmenten in 2025 zijn: 'In veel van onze wijken lijkt het straatbeeld inmiddels meer op Mekka, Kabul of Bagdad dan op een Nederlandse stad. Hoofddoekjes domineren.' 'Verbod op het dragen van islamitische hoofddoekjes in alle overheidsgebouwen inclusief de Staten-Generaal.' En in het programma van 2023: 'Verbod op het dragen van islamitische hoofddoekjes in overheidsgebouwen inclusief de Staten-Generaal'

### **Analyse van relevante woorden met een gedaalde woordfrequentie t.o.v. TK2023**

Een laatste invalshoek bij de quick scan is het kijken naar woorden die twee jaar geleden juist vaker werden gebruikt dan in 2025, om te zien of er onderwerpen zijn die wellicht minder belangrijk zijn geworden. Bijlage 3 geeft een overzicht van de belangrijkste 50 woorden. Een aantal daarvan wordt hieronder verder onder de loep genomen.

## Betaalbaar

Analyse van het gebruik van de term 'betaalbaar' laat vooral zien dat zelfstandigen en zzp'ers in 2025 geen belangrijk onderwerp meer lijken te zijn. Die ontwikkeling past niet zo goed in het profiel van eigenbemoeiers. Koopkrachtbehoud wordt nog wel belangrijk gevonden, maar dan in andere bewoordingen dan in 2023: 'De PVV wil de economie weer een boost geven door de lasten van burgers te verlagen. Bijna de helft van wat we met zijn allen verdienen in Nederland wordt door de overheid besteed – alleen vaak aan de verkeerde dingen.' Ook betaalbaar wonen blijft nog wel expliciet benoemd worden door de PVV. Met de term 'betaalbaar' gaat het in 2025 met name om: 'Een betaalbaar dak boven het hoofd voor iedereen.' In 2023 ging het om: 'Zelfstandigen zonder personeel gaan we niet pesten met nog meer regels en verplichtingen: we maken het voor hen mogelijk om betaalbaar en vrijwillig bij te verzekeren voor pensioen en arbeidsongeschiktheid.' 'In de Grondwet staat dat de overheid voor voldoende woningen moet zorgen, maar de werkelijkheid is dat een betaalbaar dak boven het hoofd voor steeds meer Nederlanders onbereikbaar is geworden.' 'Naast de auto moet ook het openbaar vervoer veilig, toegankelijk en betaalbaar zijn.' 'Nederlanders moeten ook betaalbaar kunnen blijven vliegen vanaf onze eigen Nederlandse luchthavens. Daarom schrappen we de vliegtaks.' 'We maken een vol boodschappenwagentje weer betaalbaar door de btw op voedingsmiddelen af te schaffen.' 'Verder maken we de zorg weer betaalbaar door het eigen risico af te schaffen.'

## Bestaanszekerheid

Deze term wordt in 2025 niet meer expliciet genoemd. Wel in andere woorden en met een vergelijkbaar 'koopkrachtpakket' nog steeds hetzelfde onderwerp nadrukkelijk naar voren geschoven. Het onderwerp op zich wordt door veel partijen genoemd en lijkt niet echt te passen in een specifiek samenwerkingsprofiel. In 2023 werd het gebruik bij: 'Hardwerkende Nederlanders vragen zich terecht af waar ze het allemaal nog voor doen. Hun bestaanszekerheid is gesloopt.' 'Herstel van uw bestaanszekerheid met het volgende koopkrachtpakket [...]'

## Pensioen

Ook pensioen lijkt in het programma van 2025 geen expliciet onderwerp meer te zijn: het wordt er niet meer genoemd, terwijl in 2023 het woord nog meerdere malen werd gebruikt. Die verminderde aandacht past niet zo goed in het profiel van eigenbemoeiers, waar 'loon naar werken' juist relatief belangrijk gevonden wordt.

In 2023 werd het gebruikt bij: 'Na een leven lang hard werken is nu zelfs een goed pensioen extreem onzeker geworden. Hardwerkende Nederlanders vragen zich terecht af waar ze het allemaal nog voor doen.' 'Zelfstandigen zonder personeel gaan we niet pesten met nog meer regels en verplichtingen: we maken het voor hen mogelijk om betaalbaar en vrijwillig bij te verzekeren voor pensioen en arbeidsongeschiktheid'. 'Onze ouderen verdienen de beste zorg en een goed pensioen'

## Verdediging

De term 'verdediging' wordt in 2025 niet meer genoemd, maar lijkt voor te zijn vervangen door 'defensie'. Inhoudelijk lijkt het standpunt niet echt veranderd, en wordt in beide jaren nadrukkelijk gekoppeld aan het kiezen voor het Nederlandse belang. En dat past nog steeds in het profiel van hardcore eigenbemoeiers.

In 2025 wordt zoals gezegd 'verdediging' niet genoemd maar wel 'defensie': 'De mannen en vrouwen van Defensie houden ons land veilig. De PVV is dan ook trots op hen én op onze Nederlandse veteranen. Om ervoor te zorgen dat onze militairen hun belangrijke werk goed kunnen doen, steunt de PVV investeringen in ons leger. Wij hebben de ambitie om de Defensie uitgaven te laten groeien, en zullen dit stapsgewijs vormgeven. In ons defensiebeleid staat het Nederlandse belang voorop. De basistaak van onze Krijgsmacht is de bescherming van ons eigen grondgebied. Wij willen dus geen buitenlandse militaire missies, maar militaire inzet aan onze eigen grenzen: grensbewaking. De NAVO is en blijft de hoeksteen van ons defensie- en

veiligheidsbeleid. Wij steunen Oekraïne, omdat het een soeverein land is dat door de Russische agressor onrechtmatig is binnengevallen. Ondertussen hebben we al ruim € 20 miljard aan Oekraïne betaald. Laat andere landen nu wat meer doen, dan hebben wij meer geld voor de Nederlanders.’ In 2023 ging het om: ‘Onze nationale verdediging wordt dus ernstig verzwakt, omdat het kabinet ook hier het buitenland belangrijker vinden dan ons eigen land. Wat we wél moeten doen, is onze Defensie inzetten voor de nationale veiligheid. Dus voor de verdediging van ons eigen grondgebied. Voor de PVV hoort daar ook de verdediging tegen de asielstormloop op ons land bij.’

#### Schadeafhandeling

Bij de term schadeafhandeling is niet echt verandering van standpunten zichtbaar, maar worden deels wel andere woorden gebruikt. Op zich past het standpunt niet nadrukkelijk in het ene of het andere samenwerkingsprofiel.

In 2025 wordt de term niet expliciet genoemd, wel met andere woorden: ‘Snellere afhandeling van mijnbouwschade en versterking van huizen in Groningen’ en ‘Regeling voor de afhandeling van mijnbouwschade in Limburg openstellen met omgekeerde bewijslast’. In 2023: ‘Limburg, Noord-Brabant en Gelderland verdienen meer maatregelen tegen hoogwater: ruimte voor de rivier. Trek de portemonnee voor schadeafhandeling in Limburg!’ ‘Nu moet de ereschuld aan de Groningers worden ingelost; de schadeafhandeling en versterking gaan nog altijd veel te traag.’

#### Stikstofregels

Ook op dit woord wordt in 2025 wat minder gebruikt dan twee jaar geleden, maar is er geen verandering van standpunt zichtbaar. En dat standpunt lijkt nog altijd te passen in het profiel van eigenbemoeyers.

2025: ‘Voor de PVV is niet stikstof, maar zijn de stikstofregels hét probleem: Brusselse regels en nationale regels. Landbouw, woningbouw en wegenbouw zitten klem, omdat Nederland veel te veel Natura 2000-gebieden heeft aangewezen én zichzelf veel te strenge stikstofdoelen heeft opgelegd.’ En in 2023: ‘Terwijl de woningnood toeneemt, daalt het aantal afgegeven bouwvergunningen en worden er steeds minder woningen bijgebouwd: door het gedaalde consumentenvertrouwen, door dwarszittende stikstofregels [...]’ ‘de stikstofregels moeten worden geschrapt, op z’n minst versoepeld, zodat de boeren kunnen blijven boeren.’

#### Leraar

Bij deze term is eveneens geen verandering van standpunt zichtbaar en is er vooral sprake van een iets andere formulering. In 2025 wordt gesproken over ‘leraren’ waar in 2023 ‘de leraar’ genoemd werd. En op zich past het standpunt nog steeds in het profiel van (hardline) eigenbemoeyers.

In 2025 gaat het om: ‘Wij willen geen onderwijsvernieuwingen meer. Wij willen terug naar het gestructureerde onderwijs van weleer – met leraren die duidelijk uitleggen, begeleiden en controleren. Geen onderwijs over gender, klimaat of andere linkse indoctrinatie, maar terug naar de basisvaardigheden: rekenen, taal, geschiedenis’ ‘Structuur, rust en discipline worden in de klas weer de norm – met politiek neutrale leraren. Alles wat niet met basisvaardigheden te maken heeft, zoals politiek, is opvoeding en dus aan de ouders. Leraren moeten kinderen bijbrengen hóé ze moeten denken, maar niet wát ze moeten denken en vinden.’ En in 2023 om: ‘Wij willen terug naar de kern van onderwijs: terug naar de pedagogiek van de ‘directe instructie’ in de klas. Een leraar die vertelt, uitlegt en controleert in plaats van zoek-het-zelf-maar-uitonderwijs.’ ‘Wij willen politiek neutrale leraren voor de klas en politiek neutrale leerboeken in de klas. Zo moeilijk is het voor een leraar niet om ’s morgens zijn of haar politieke overtuiging samen met z’n jas aan de kapstok te hangen.’ ‘Het beroep van leraar moet weer aantrekkelijk worden: de leraar weer als een zelfstandige en zelfbewuste pedagoog voor de klas in plaats van de leraar als uitvoerder van onwerkbaar onderwijsvernieuwingen, bedacht door beleidsmakers en bestuurders die nauwelijks voor de klas hebben gestaan.’



### **Conclusie bij de PVV**

Ondanks een relatief laag koppelpercentage tussen de verkiezingsprogramma's van de PVV voor de verkiezingen van 2023 en 2025 lijken de onderwerpen en standpunten in veel opzichten hetzelfde – maar dan op een aantal punten in net andere bewoordingen geformuleerd. Toch zijn er wel enkele inhoudelijke verschuivingen naar voren gekomen in deze quick scan. Om te beginnen lijkt het standpunt tegen de islam vaker dan in 2023 te worden gerationaliseerd. Verder komt antisemitisme vaker voor, en dan vooral als iets dat moet worden bestreden. In de derde plaats wordt veel explicieter dan in 2023 stelling genomen tegen gendergerelateerde onderwerpen en wat de PVV 'woke-ideologie' noemt. Tot slot lijkt de PVV in 2025 verder te gaan dan twee jaar geleden als het gaat om versoepeling van regels om meer woningen te kunnen bouwen en om automobilisten meer vrijheid te geven. Omgekeerd lijken zelfstandigen en zzp'ers en pensioenen minder belangrijk te worden gevonden – of in ieder geval minder te worden gebruikt om zich op te profileren.

Hiermee lijkt de PVV enerzijds het anti-islam standpunt niet alleen in termen van (onoverbrugbare) cultuurverschillen te zien maar ook als een rationeel onderbouwd standpunt – waarschijnlijk in een poging om het voor een bredere groep kiezers acceptabel te maken. Anderzijds lijken op andere gebieden economische onderwerpen minder nadrukkelijk te worden neergezet wordt daar juist méér accent gelegd op cultuurverschillen binnen de autochtone Nederlanders. Mogelijk is dit een reactie op het opschuiven van de VVD en BBB richting een aantal PVV-standpunten.

Slotsom van deze analyse is dat de PVV ook in 2025 past in het samenwerkingsprofiel van hardline eigenbemoeyers – en dat op een aantal punten nog wat sterker uitdraagt dan in 2023. De programmatische afstand ten opzichte van andere hardline eigenbemoeyers blijft hetzelfde, ten opzichte van gematigde eigenbemoeyers, groepsgerichte samenwerkers en structuurgerichte samenwerkers lijkt opnieuw wat groter te worden.

Tot slot kan nog worden geconcludeerd dat de PVV ook in 2025 geen voorstander is van het gemeenschappelijk aanpakken van maatschappelijke problemen – alleen als het echt niet anders kan. En dat geldt nog sterker voor internationale gezamenlijke actie.

### **NSC**

Het koppelpercentage tussen de top 1500 van meest gebruikte woorden in de partijprogramma's van NSC in 2023 en 2025 is 88,4%. Dit wijst op een grote mate van continuïteit in het verkiezingsprogramma van 2025 ten opzichte van 2023. De verwachting is dan ook dat de NSC ook in 2025 hetzelfde samenwerkingsprofiel heeft: gericht op een combinatie van gematigde eigenbemoeyers en structuurgerichte samenwerkers.

### **Analyse relevante woorden voor TK2025 die in TK2025 niet in de top 1500 stonden**

Een aantal woorden die in 2025 wel veel gebruikt worden en in 2023 hebben een technische of stijlgerelateerde reden of zeggen niet zoveel over inhoudelijke dingen, zoals 'pagina', 'concept-verkiezingsprogramma' en 'hoofdpunten' (zie bijlage 1). Een aantal andere woorden uit dit rijtje geeft wél inzicht in eventuele inhoudelijke verschuivingen.

#### **Weerbare**

Deze term wordt in 2025 vooral gebruikt om aan te geven dat de Nederlandse samenleving weerbaarder moet worden, enerzijds om beter bestand te zijn tegen vooral buitenlandse bedreigingen, anderzijds omdat burgers en huishoudens dan beter voor zichzelf en elkaar kunnen zorgen. In 2023 kwam het woord één keer voor en toen alleen als 'weerbare overheid'. er is dus sprake van een nieuw thema bij NSC. Het lijkt vooral goed te passen in het profiel van structuurgerichte samenwerkers: gericht op collectieve actie en dan vooral het goed organiseren daarvan. En in wat mindere mate illustreert het ook de kant van gematigde eigenbemoeyers: de overheid heeft een rol maar moet ook voldoende ruimte laten voor burgers en bedrijven.

Zie onder andere deze passages uit het programma van 2025: 'We investeren in een weerbare samenleving en een zelfbewust Nederland' 'We grijpen deze kans aan om de samenleving sterker te maken door € 1 miljard te investeren in een weerbare samenleving. Denk aan onderlinge (buren)hulp, burgersteunpunten, zorgnetwerken en cyberveiligheid.' 'We kiezen voor een sterk vereenvoudigd stelsel voor de sociale zekerheid. Ons nieuwe stelsel is gebouwd op vijf principes: zekerheid voor iedereen, eenvoud en transparantie, de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten, motiverend om bij te dragen en weerbare gezinnen.' 'Een onafhankelijke rechterlijke macht is essentieel voor een weerbare rechtsstaat.' 'We investeren in een samenleving waarin mensen elkaar helpen en de voorzieningen in orde zijn. We bouwen hulpstructuren die bij dreiging opgeschaald kunnen worden, maar die ook in vreedstijd actief blijven. Want een weerbare samenleving is ons krachtigste wapen.' 'Zonder een weerbare samenleving is Nederland niet te beschermen. Mensen moeten zelf verantwoordelijkheid kunnen nemen als het erop aan komt. Door hierin te investeren gaan we ook eenzaamheid en individualisering tegen in onze samenleving.' 'Propaganda en desinformatie ontwrichten de Nederlandse samenleving en vergroten het wij-zijdenken. Een weerbare democratie vraagt erom dat mensen propaganda en desinformatie leren herkennen.' 'Een weerbare samenleving vraagt om een Nederland waarin mensen zich met elkaar verbonden voelen en elkaar helpen als dat nodig is.'

## Baan

Ook dit lijkt te wijzen naar een nieuw thema in vergelijking met twee jaar geleden. Het draait om de belangrijke rol die het hebben en houden van een betaalde baan heeft om onderdeel te zijn van de samenleving en stelt daar een aantal maatregelen bij voor om dat goed te organiseren. Dit past dus prima in het samenwerkingsprofiel van structuurgerichte samenwerkers.

Een aantal relevante passages: 'Een vaste baan en een stabiel inkomen zijn voor veel mensen allang geen vanzelfsprekendheid meer. Daarom wil Nieuw Sociaal Contract vechten voor een beleid dat mensen zekerheid, bescherming en hoop op een betere toekomst biedt.' 'Geen mens mag kopje onder gaan in de regels. En toch gebeurt dat regelmatig in het huidige Nederlandse stelsel van belastingen, toeslagen en inkomensondersteuning. Vooral mensen met een laag of midden-inkomen worden onevenredig hard geraakt door de gevolgen. Voor mensen die (deels) arbeidsongeschikt zijn werkt het stelsel verlamdend en stressverhogend, en brengt het hen geen stap dichterbij een baan.' 'Steeds meer mensen stellen hun kinderwens uit, zien af van een studie, moeten een baan laten schieten of blijven na een scheiding noodgedwongen samenwonen door het gebrek aan betaalbare woonruimte. Het is onacceptabel dat mensen hun leven op pauze moeten zetten, omdat ze geen geschikte woning hebben. De overheid moet daarom meer regie nemen en besluiten afdwingen om meer huizen te bouwen.' 'Ambtenaren werken in het algemeen belang voor onze samenleving. De ambtenaren-eed mag niet vrijblijvend zijn. Dat geldt extra sterk voor topambtenaren; er moeten ook consequenties zijn wanneer zij de ambtseed schenden. Als uiterste maatregel raken zij hun baan kwijt.' 'De jongere generatie moet veel meer verzekerd zijn van de basis voor bestaanszekerheid: een huis, een baan en voldoende inkomen om rond te komen.' 'Goede arbeidsvoorwaarden en personele voorzieningen voor onze militairen zijn belangrijk Om bestaande medewerkers te behouden én om nieuwe mensen te interesseren voor een baan bij Defensie.' 'Werk is belangrijk om succesvol in te burgeren. Statushouders krijgen bij inschrijving in de gemeente direct een baan of verplicht participatietraject aangeboden zodat ze kunnen meedoen in de samenleving, zelfredzaam worden en integreren.' 'De eenvoudigste route naar bestaanszekerheid is een betaalde baan. We streven naar een economie en een arbeidsmarkt waaraan iedereen naar vermogen bijdraagt. Daar past geen tweedeling bij tussen goed verzekerde mensen met een vast arbeidscontract en een schil van onderverzekerde flexibele arbeidskrachten zonder perspectief. Te lang zijn de nadelen van de flexibele arbeidsmarkt afgewenteld op kwetsbare werknemers met minder inkomsten en weinig bescherming.' 'Werkgevers en werknemers zijn samen verantwoordelijk voor het op peil houden van kennis en vakmanschap en voor 'van werk naar werk'-trajecten bij ontslag. De transitievergoeding wordt meer gericht op het mogelijk maken van een overstap naar een nieuwe baan of scholing, en

daarom voortaan gestort in het persoonlijk ontwikkelbudget van werkenden.’ ‘We helpen mensen die in de WW terecht komen snel een nieuwe baan te vinden door hen eerder en gericht te begeleiden. Samen met werkgevers creëren we omschoolbanen in sectoren waar een personeelstekort is. Zo krijgen werklozen sneller uitzicht op een nieuwe baan en inkomen.’

#### Zoveel

Deze term wordt vooral gebruikt voor verschillende beleidsterreinen aan te geven dat het er bij bepaalde maatregelen meerdere invalshoeken zijn waar rekening mee moet worden gehouden en dat een specifieke maatregel daarom niet 100% kan worden doorgevoerd maar wel ‘zoveel mogelijk’. Dat past bij het profiel van structuurgerichte samenwerkers. Eén passage raakt aan het profiel van eigenbemoeyers en dat is de tekst waarin gesteld wordt dat abortus op zich mogelijk moet zijn maar wel zoveel mogelijk moet worden voorkomen door onder andere goede voorlichting en gratis voorbehoedsmiddelen. Dit stond niet in het programma van 2023. Deze passage kan op twee manieren worden uitgelegd: dat vrouwen veel vrijheid moeten hebben op dit gebied en daarbij ook moeten worden ondersteund of dat abortus eigenlijk niet zou moeten en dat de vrijheid van vrouwen eigenlijk ingeperkt zou moeten worden. Het eerste past bij gematigde eigenbemoeyers, het tweede eerder bij hardline eigenbemoeyers.

Relevante citaten: ‘Gevoelige overheidsdata worden zoveel mogelijk lokaal opgeslagen.’ ‘Afval wordt zoveel mogelijk gebruikt als grondstof.’ ‘We willen af van de doorgeslagen behoefte van onderwijsinstellingen om zoveel mogelijk (internationale) studenten aan te trekken.’ ‘We kiezen ervoor om bepaalde reclames die verleiden tot kopen op afbetaling, gokken en ongezond eten zoveel mogelijk te beperken.’ ‘Abortus moet veilig en legaal zijn, en moet zoveel mogelijk worden voorkomen door goede voorlichting, goede toegang tot zorg en het vrij verkrijgbaar zijn van anticonceptie.’ ‘We letten sterk op een eerlijke verdeling van de kosten van het elektriciteitsnet tussen bedrijven en huishoudens. Huishoudens moeten zoveel mogelijk worden ontzien bij de extra kosten.’ ‘Het aantal ambtenaren bij departementen wordt verminderd. Ook het aantal voorlichters en woordvoerders gaat verder omlaag. Hierbij worden uitvoerende organisaties en inspecties zoveel mogelijk ontzien. De taakstelling voor departementen wordt zoveel mogelijk gekoppeld aan het terugdringen van regels en administratieve lasten.’ ‘Het kan niet zo zijn dat mensen gekort worden op hun uitkering als ze bijvoorbeeld boodschappen krijgen van familie, vrienden of bureaus. Die regels gaan we zoveel mogelijk schrappen.’

#### Structureel

Met deze term wijst NSC vooral op het blijvend oplossen van langdurige problemen, waarbij diverse maatregelen genoemd worden die raken aan de inrichting van de samenleving. Daarmee past het gebruik van dit woord goed bij het profiel van structuurgerichte samenwerkers. Er zitten geen duidelijke aanknopingspunten voor het profiel van eigenbemoeyers bij deze term.

Relevante passages: ‘Wie de energierekening echt niet kan betalen, kan een beroep doen op het energie-noodfonds dat structureel beschikbaar komt.’ ‘Het is hoog tijd om hun koopkracht structureel te verbeteren.’ ‘Jaarlijkse ingrepen in de huursector lossen maar tijdelijk iets op. Huizen verduur-zamen verlaagt de energielasten structureel en biedt huurders op de lange termijn meer voordeel.’ ‘Beleidsmakers, toezichthouders en andere instellingen moeten structureel ruimte maken voor praktijkdeskundigen en het perspectief van de burger.’ De sociale advocatuur heeft daarin een essentiële rol en daarvoor is op initiatief van Nieuw Sociaal Contract ook structureel meer geld beschikbaar gesteld.’ ‘We breiden de capaciteit van het COA voor de eerste opvang structureel uit zodat er sprake is van een menselijke opvang, in het bijzonder voor (gezin)nen met kinderen.’ ‘In sectoren met structureel marktfalen zoals de spaarmarkt en ICT-diensten in de zorg krijgt de ACM meer sturingsmiddelen om in te grijpen voordat het te laat is.’ ‘Elk jaar krijgen 130.000 mensen de diagnose kanker. IPSO huizen moeten structureel onderdeel worden van het zorgsysteem, zodat mensen met kanker en hun naasten toegang hebben tot laagdrempelige ondersteuning.’ ‘Bij nieuw overheidsbeleid op het gebied van zorg wordt voortaan structureel getoetst hoeveel regeldruk nieuwe wet- en regelgeving veroorzaakt.’ ‘We organiseren daarom een

strafrechttop met zowel de politiek als alle ketenpartners. Samen maken we afspraken hoe de belasting van de strafrecht-keten structureel omlaag kan.’ ‘Femicide is geen incident, maar een structureel maatschappelijk probleem dat zichtbaar moet worden gemaakt en moet worden aangepakt.’ ‘Het begrotingssaldo moet op de lange termijn structureel in evenwicht zijn. Op korte termijn geven we prioriteit aan hoognodige investeringen, zonder dat dit ten koste gaat van de sociale zekerheid of gezondheids-zorg in ons land.’

## Unie

Dit woord wordt vooral gebruikt in relatie tot de Europese Unie. Een aantal zinnen waar het in voor komt pleiten ervoor om terughoudend te zijn met het uitbreiden van de bevoegdheden van de EU versus de Lidstaten, zelfs daar waar wordt onderkend dat we gezamenlijk optreden in EU-verband hard nodig hebben om de Nederlandse belangen te dienen – zoals bij defensie, veiligheid en het beheersen van migratiestromen. Dit is een typisch eigenbemoedersstandpunt.

Zie onder andere: ‘Het uit handen geven van ons geweldsmonopolie aan de Europese Unie ondergraaft het fundament van Nederland als zelfstandige staat.’ ‘Ons land werkt samen binnen de Europese Unie en met internationale partners. Verdragen versterken onze veiligheid en bestaanszekerheid. Maar Nederland moet baas blijven in eigen land. En we hoeven ook niet het knapste jongetje van de klas te zijn door Europese doelstellingen te overtreffen.’ ‘De Europese Unie heeft niet meer de luxe om alleen op de zachte krachten van diplomatie te vertrouwen. Militaire en economische kracht (‘hard power’) bepalen steeds vaker wie invloed heeft. Europa moet hierin meegaan en investeren in defensie, economische weerbaarheid en strategische zelfstandigheid. Zo staan we sterk in deze roerige tijden.’ ‘Conflicten vormen een belangrijke oorzaak van migratie en hogere defensie-uitgaven. We willen daarom dat de Europese Unie investeert in conflictpreventie en conflict-bemiddeling. We pleiten dan ook voor het opzetten van een Topinstituut voor internationale conflictoplossing.’ ‘Europese samenwerking is voor Nederland van groot belang. De Europese Unie zal zich steviger naar buiten moeten richten: gericht op het versterken van de buitengrenzen, het ontwikkelen van een stabiele ring rond Europa en op bedreigingen en kansen in de wereld. Alleen samen kunnen we geopolitiek tegenwicht bieden tegen de agressie van Rusland en de assertiviteit van China en grip krijgen op migratie. We hechten aan een stevige Europese samenwerking met behoud van onze huidige nationale onafhankelijkheid.’ ‘Tot slot moeten we het asielstelsel moderniseren: een modern asielstelsel betekent geen illegale en inhumane migratiestromen meer, maar opvang in de regio en een legale, gelimiteerde en gecontroleerde migratie naar de Europese Unie.’ ‘Effectieve Europese samenwerking is noodzakelijk om ongecontroleerde migratie te voorkomen. De invoering van het Europees Asiel- en Migratiepact is daarom van groot belang. Door betere registratie en verplichte grensprocedures krijgen we zicht op wie de Europese Unie binnen wil en kunnen kansarme asielaanvragen direct aan de buitengrens worden afgehandeld. Het migratiepact biedt bovendien een basis om nationaal strenge wetgeving in te voeren.’

## Betrouwbare

Het gebruik van deze term wordt in 2025 bovenal verbonden aan een betrouwbare overheid, zowel naar Nederlandse burgers en bedrijven als naar internationale organisaties. Daarbij wordt de nadruk gelegd op een goede organisatie. Dit bevestigt het samenwerkingsprofiel van structuur-gerichte samenwerkers.

Een aantal citaten: ‘Kernenergie is onmisbaar als schone en betrouwbare bron in de energiemix van de toekomst’ ‘Er wordt een privacy-vriendelijke en betrouwbare online leeftijdsverificatie ingevoerd om minderjarigen te beschermen tegen online gokken, alcohol-verkoop en pornografie.’ ‘Het ontbreekt aan slagkracht en betrouwbaarheid bij de overheid. We vechten daarom voor verandering, een betere en betrouwbare overheid.’ ‘Een betrouwbare overheid en nieuwe politieke cultuur zijn nodig om onze problemen met bestaanszekerheid, weerbaarheid en migratie op te lossen. Meer inhoud en minder ophef.’ ‘Een betrouwbare uitvoering is essentieel voor het functioneren van de sociale zekerheid. Burgers moeten bij elk besluit (beschikking) van de

overheid recht hebben op persoonlijk contact met de overheid, per e-mail, telefonisch of in persoon, inclusief een duidelijke toelichting.’ ‘Een betrouwbare overheid heeft duidelijke en voorspelbare regels.’ ‘Nederland blijft een betrouwbare partner in samenwerkingen en ondersteunt instellingen zoals het Internationaal Strafhof in Den Haag.’

## Inhoud

Deels gaat het bij ‘inhoud’ om meer aandacht voor de inhoud en de lange termijn bij de overheid en de politiek. Dat is een typisch standpunt voor structuurgerichte samenwerkers. Verder gaat het om meer mogelijkheden voor praktijkdeskundigen, wat zowel bij structuurgerichte samenwerkers als eigenbemoeyers past.

Een aantal voorbeelden: ‘Goed onderwijs begint bij vertrouwen in de leraar. Leraren en docenten moeten weer de inhoud bepalen van wat er in de klas gebeurt.’ ‘Malafide webhosters (en zogeheten resellers) die als verdienmodel hebben om illegale en criminele inhoud in de lucht te houden, worden aangepakt en geweerd van Nederlandse datacentra.’ ‘We zetten daarom stappen naar een betrouwbare overheid en een nieuwe cultuur. Een cultuur waarin het niet draait om ophef of korte termijn, maar om inhoud en eerlijk debat.’ ‘Wat Nederland nodig heeft, is een parlement dat verder kijkt dan de waan van de dag, investeert in inhoud en ruimte maakt voor een stevig debat over waarden. Inhoud is nodig om met doordachte voorstellen te komen.’ ‘Alleen met kennis en inhoud kan de politiek problemen oplossen. De Kamer moet daarom meer gebruikmaken van denktanks, experts en mensen met praktijkervaring. Ook moet het gebruikelijker worden om ambtenaren te raadplegen die belast zijn met de uitvoering. We pleiten voor een uitbreiding van de ondersteuning van de Kamer, onder meer met een Bureau voor Technologie en Bureau Begroting en Verantwoording.’

## Statushouders

Deze term gebruikte NSC in 2023 twee keer, en in vrijwel exact dezelfde bewoordingen ook in 2025 in de onderste twee citaten hieronder. De andere passages met dit woord zijn nieuw in 2025. Ze lijken voor te passen in het nieuwe punt over het belang van werk dat hierboven bij de term ‘naam’ is gesignaleerd. Op het punt van huisvesting voor statushouders pleit de partij voor enkele inperkingen van de huidige rechten van statushouders, maar in beduidend minder vergaande termen dan bijvoorbeeld BBB en PVV. Net als bij ‘baan’ lijkt dit woord een typering van NSC als structuurgerichte samenwerker te bevestiging.

Relevante passages: ‘Werk is belangrijk om succesvol in te burgeren. Statushouders krijgen bij inschrijving in de gemeente direct een baan of verplicht participatietraject aangeboden zodat ze kunnen meedoen in de samenleving, zelfredzaam worden en integreren. Het wordt makkelijker om werken te combineren met het volgen van een inburgeringstraject. Gemeenten krijgen extra middelen om het aantal startbanen voor statushouders uit te breiden, samen met werkgevers en het onderwijs.’ ‘We voeren daarom naar Engels voorbeeld een werkgeversheffing in op de inzet van arbeidsmigranten. Met de opbrengsten kunnen gemeenten mensen in Nederland aan het werk helpen die nu nog langs de kant staan, zoals statushouders en werklozen in de bijstand.’ ‘Voor statushouders moet ook tijdelijke, sobere, woonruimte beschikbaar komen, zodat zij kunnen uitstromen uit de asielzoekerscentra.’ ‘Het is onrechtvaardig als statushouders voorrang krijgen op sociale huurwoningen terwijl de wachttijden voor andere woningzoekenden oplopen. Daarom stellen we een verbod op voorrang van statushouders in bij toewijzing van een sociale huurwoning. Statushouders kunnen wel op andere gronden voor een sociale huurwoning in aanmerking komen.’ ‘Statushouders moeten na inschrijving bij een gemeente direct aan het werk gaan en niet terugvallen in een uitkering. We willen de verplichtingen tot werk en scholing flink aanscherpen en samen met werkgevers het aantal startbanen voor statushouders fors uitbreiden.’ ‘Ook willen we een eenvoudiger erkenning van buitenlandse diploma’s en een betere begeleiding van statushouders naar de zorg.’

### **Analyse van relevante woorden met een fors gestegen woordfrequentie t.o.v. TK2023**

Ook deze categorie woorden kan helpen om te ontdekken of NSC in 2025 met nieuwe thema's of standpunten komt die leiden tot een verandering in samenwerkingsprofiel. In bijlage 2 is een overzicht te vinden van de 50 belangrijkste woorden.

#### **Landelijk**

Dit woord wordt in 2025 acht keer gebruikt, enkele keren meer dan in 2023 maar wijst toch niet op een koersverandering: de vijf zinnen uit het programma van 2023 komen letterlijk terug in het programma van 2025. En de passages wijzen vooral op afspraken, regels en procedures om dingen in de maatschappij te regelen, compleet met handhaving. Dat bevestigt een typering als structuurgerichte samenwerker.

Zie: 'We willen een landelijk, veilig en toegankelijk patiëntendossier voor iedere zorgverlener, altijd beschikbaar, met toestemming van de patiënt.' 'We bevorderen het goederenvervoer met binnenvaart, short sea en spoor en versterken het landelijk netwerk van binnenhavens en overslagfaciliteiten' 'Om relschoppers te herkennen en te pakken, moet er een landelijk verbod komen op gezichtsbedekkende kleding in voetbalstadions, met strikte handhaving.' 'Ook komt er een landelijk huurregister waarin gemeenten in elk geval kunnen zien wie actief zijn op de particuliere huurmarkt, welke huizen ze verhuren en wat de punten van deze huizen zijn.' 'Regio's die minder sociale huurwoningen hebben dan het landelijk gewenste gemiddelde moeten in hun nieuwbouwprogramma minstens 30% sociale huur opnemen.' 'We pleiten voor een herverdeling van middelen voor kunst en cultuur waarbij extra inzet nodig is in het landelijk gebied.' 'Hiervoor wordt in samenwerking met de Autoriteit Consument & Markt (ACM) en netbeheerders een landelijk netverdelingskader opgesteld.' 'Samen met het beroepsonderwijs en het bedrijfsleven, zowel landelijk, sectoraal als regionaal, maken we afspraken voor doelmatig en kansrijk opleiden en ontwikkelen van meer beroeps- en praktijkgerichte (Ad-)trajecten.'

#### **Gestimuleerd**

Ook bij dit woord geldt dat de meeste zinnen waarin ze in 2025 gebruikt worden vrijwel letterlijk ook al in het programma van 2023 stonden. En dat bevestigt dat de typering van 2023 als structuurgerichte samenwerkers hetzelfde blijft: de meeste passages draaien om afspraken, regels en procedures.

De belangrijkste citaten: 'Overheid en banken hebben de schaalvergroting, innovatie en mechanisering in de sector jarenlang gestimuleerd. De beschikbaarheid van voldoende voedsel tegen een redelijke prijs stond centraal. Nu we aanlopen tegen de grenzen van de groei moet er een nieuw en helder toekomstperspectief worden geboden dat de sector voldoende zekerheid geeft.' 'Voor de transitie van de industrie, de energiesector, de maritieme sector en de luchtvaart is het Europese emissiehandelssysteem (ETS) het beste systeem, waardoor de uitstoot van CO2 een oplopende prijs krijgt. Vanaf 2026 zullen veel vrije rechten vervallen en zal de uitstoot door de industrie snel duurder worden. Hiermee worden ook de belastingkortingen op fossiele brandstoffen deels afgebouwd. Met de opbrengsten kunnen private investeringen in energiebesparing en hernieuwbare energie in eigen land gestimuleerd worden. We willen verdragen heronderhandelen die nu maken dat de vervuilende uitstoot door de luchtvaart en scheepvaart deels is uitgezonderd van belastingen. En we zien erop toe dat deze sectoren de komende jaren volledig onder ETS vallen.' 'Bedrijven moeten gestimuleerd worden om hun personeel bij te scholen zodat zij wendbaar met deze veranderingen om kunnen gaan.' 'De toepassing en toegankelijkheid van mediation in strafzaken en herstelbemiddeling moet veel meer worden gestimuleerd.' 'De sociale advocatuur heeft daarin een essentiële rol en daarvoor is op initiatief van Nieuw Sociaal Contract ook structureel meer geld beschikbaar gesteld. Jonge mensen moeten worden gestimuleerd om die rol te pakken, ook in fiscale zaken, en zeker ook in het socialezekerheidsrecht.' 'Iedereen in Nederland is onderdeel van een gemeenschap, met rechten, plichten en verantwoordelijkheden. We vinden het belangrijk dat jongeren het belang van deze gemeenschappen inzien en al jong worden gestimuleerd om hierin een actieve rol te spelen.'

## Stand

Deze term wordt in enkele gevallen gebruikt voor dingen die in 2023 niet of minder nadrukkelijk werden benoemd. Met name een jaarlijks overzicht van de stand van de migratie, het punt over embryo's en het voorstel voor een geschillenregeling voor Caribisch Nederlands zijn nieuw in 2025. Die eerste twee onderwerpen lijken te passen bij een samenwerkingsprofiel van eigenbemoeyers, het derde juist minder. Daarnaast wijzen de meeste passages op een sterk belang dat NSC hecht aan afspraken, regels en procedures, wat een typering als structuurgerichte samenwerker ondersteunt.

Relevante passages: 'Er komt een Wet verantwoorde migratie die de regering verplicht om aanvullende maatregelen te nemen om de toestroom te verminderen, zodra het maximale migratiesaldo in zicht komt. Er komt een inzichtelijke begroting voor migratiekosten en asielopvang die bij overschrijding aan de Tweede Kamer wordt voorgelegd. De regering brengt jaarlijks via de 'stand van de migratie' in beeld hoe het migratiesaldo zich verhoudt tot de bandbreedtes voor migratie (arbeid, studie en asiel) en of bijsturing nodig is.' 'We zijn tegen het tot stand brengen van embryo's voor onderzoek en tegen uitbreiding van de inzet van preimplantatie genetische tests.' 'We zetten ons in voor robuuste natuurgebieden en het in stand houden van bedreigde dieren en planten.' 'Sinds 2020 is de stand van de uiteindelijke overheidsfinanciën jaarlijks € 25 miljard gunstiger dan eerder geraamd. Tekortschietende ramingen hollen het budgetrecht van de Kamer uit. We voeren daarom de aanbevelingen uit onze initiatiefnota Realistisch Ramen en van de Expertgroep Realistisch Ramen uit.' 'Het is noodzakelijk voor het Koninkrijk dat er een geschillenregeling tot stand komt, waarin de Caribische landen het recht krijgen om bij een onafhankelijke rechterlijke instantie in beroep te gaan tegen besluiten van Koninkrijksorganen.' 'Crisiscommunicatie is essentieel in tijden van nood. Het Waarschuwingen- en Alarmeringssysteem (WAS-palen) blijven in stand naast NL-Alert.' 'Bijdragen aan noodhulp zoals bij aardbevingen en overstromingen blijven in stand.'

## Echt

Het gebruik van deze term wijst voor 2025 opnieuw voor een profiel dat een combinatie is van gematigde eigenbemoeyers en structuurgerichte samenwerkers. Het eerste blijkt uit de toon over asielzoekers die weinig kans maken en de beperking van landen waar ontwikkelingshulp aan gegeven wordt. Het tweede uit de voorstellen voor afspraken, regels en procedures.

Zie ook deze passages: 'We maken meer impact als we ons langduriger richten op een beperkt aantal landen. We richten ons op terreinen waar we echt wat te bieden hebben door onze bijzondere kennispositie, denk aan voedselproductie en watermanagement.' 'De opvang van kansarme en overlastgevende asielzoekers wordt sterk versoerd. Onze opvang is bedoeld voor mensen die echt bescherming nodig hebben, niet voor mensen die het systeem misbruiken.' 'Daarbij zetten we extra in op de instroom in mbo-, hbo- en wo-opleidingen voor strategische sectoren die echt om mensen staan te springen zoals de halfgeleiderindustrie, AI en energietechnologie.' 'Sociale media zijn geen vervanging voor echt contact, zeker niet voor jongeren. Ouders en scholen dragen hierin verantwoordelijkheid, maar ook de overheid moet zorgen voor duidelijke regels om jongeren online te beschermen.' 'De overheid moet mensen dienen, niet andersom. Dat vraagt om politieke focus op oplossingen waar mensen echt iets aan hebben: voldoende woningen, een eerlijk inkomen, beperking van migratie en drastische versterking van onze nationale veiligheid en weerbaarheid. Tegelijk komt Nieuw Sociaal Contract op voor de Nederlandse identiteit en cultuur, geschiedenis en traditie.' 'Wie de energierekening echt niet kan betalen, kan een beroep doen op het energienoodfonds dat structureel beschikbaar komt.' 'We formuleren een duidelijke visie op welke wettelijke taken nu echt bij decentrale overheden thuishoren en wat (meer) passende meerjarige financiering is.' 'We willen toe naar een richtlijn van maximaal 20% tot 25% officieren, zodat de focus ligt op de plek waar het er écht toe doet: de militair in het veld.'

### **Analyse van relevante woorden met een fors gedaalde woordfrequentie t.o.v. TK2023**

Een analyse van woorden die juist minder vaak gebruikt worden kan laten zien in hoeverre NSC bepaalde zaken in 2025 minder belangrijk vindt dan twee jaar geleden (zie bijlage 3). Ook hier geldt dat niet ieder woord uit die lijst relevant is, zoals 'inhoudsopgave'. Daarom hieronder een analyse van woorden die potentieel wel relevant zijn.

#### **Echter**

Hier lijkt eigenlijk niet echt sprake van duidelijke verschuivingen: een aantal punten uit 2023 komen in het programma van 2025 terug in andere bewoordingen. Bijvoorbeeld het punt dat Nederland bij het buitenlands beleid onze waarden niet uit het oog moet verliezen wordt in 2025 veel verder uitgewerkt naar concrete punten zoals mensenrechten, internationale rechtsorde. Ook het punt dat inkomensbeleid vooral door de landelijke overheid moet worden geregeld komt in 2025 in andere termen opnieuw naar voren. Dat er geen verschuivingen zichtbaar zijn betekent dat het gebruik van deze term de typering overeind houdt van structuurgerichte samenwerkers en van gematigde eigenbemoeders.

Relevante passages in 2023: 'Het overgrote deel van alle criminaliteit betreft echter veel minder zware delicten: (winkel-/auto-/fiets)diefstal, vernieling, licht geweld, belediging, bedreiging of verduistering. Ook dit knaagt aan de leefbaarheid van de samenleving.' 'Onze krijgsmacht verkeert echter in een slechte staat door jarenlange verwaarlozing en bezuiniging.' 'Het buitenlands beleid moet realistisch zijn en bijdragen aan de belangen van Nederland in de wereld: direct (consulaire bijstand, handelsbevordering) of indirect (ten goede komen aan veiligheid, vrijheid en verdienvermogen). Onze waarden verliezen we echter niet uit het oog.' 'De publieke sector is de afgelopen decennia echter in de greep geraakt van sturing via prestatie- en marktprikkels en 'objectieve' rekenmodellen. Proces- en omgevings-managers, juristen en boekhouders zijn het beleid gaan bepalen, in plaats van deskundigen en mensen met praktijkervaring.' 'De afgelopen jaren is de bestaanszekerheid van veel Nederlanders echter ernstig verwaarloosd.' 'Het voeren van inkomensbeleid is een kerntaak van de rijksoverheid. Gemeentelijk armoedebeleid is een sluitstuk van dit beleid, bedoeld om in individuele gevallen maatwerk te leveren. De realiteit is echter dat gemeenten met tal van generieke regelingen moeten compenseren wat het rijk onvoldoende heeft geregeld.' 'De mogelijkheid om door te stromen naar een passende woning en een passende sociale woonomgeving ontbreekt echter vaak.' 'Erfpacht is in veel gevallen echter complex, duur, onduidelijk en onvoorspelbaar.' 'Het recht op godsdienstvrijheid en levensovertuiging, van vereniging en van meningsuiting is grondwettelijk verankerd. Vreedzaam samenleven is echter alleen mogelijk als de overheid deze vrijheden voor iedereen op een gelijke manier waarborgt.' 'De betekenis van de klassieke media – televisie en radio – neemt echter af, in het bijzonder voor jongere generaties.' 'Wij mogen niet van het onderwijs verwachten dat zij ook alle maatschappelijke en sociale problemen oplossen. Leraren worden in de klas echter wel met deze problemen geconfronteerd.' 'Na 150 jaar is de wolf terug in Nederland. Ruimte is echter schaars. Waar wolven een bedreiging vormen voor mens en dier, moet het worden toegestaan om ze te verjagen en de populatie actief te beheren.' En in 2025: 'De mogelijkheid om door te stromen naar een passende woning en een passende sociale woonomgeving ontbreekt echter vaak.' 'We verhogen daarom de defensie-uitgaven tot de nieuwe NAVO-norm van 3,5% van de economie. Weerbaarheid gaat echter over meer dan materieel en militairen.'

#### **Crisis**

Het woord 'crisis' werd in het programma van 2023 veelvuldig gebruikt door NSC, niet alleen om crises op een bepaald gebied te benoemen maar óók om een beeld van algemene crisis neer te zetten. Een land 'dat van crisis naar crisis' gaat. Oorzaak waren verkeerd beleid en verkeerde politiek in de jaren ervoor en daar zou NSC wat aan gaan doen. In 2025 wordt het woord op zich precies één keer gebruikt, in een zin die ook in 2023 letterlijk gebruikt werd: die over banken na de financiële crisis. Er wordt nog wel verwezen naar de wooncrisis en de stikstofcrisis maar niet meer gesproken over een algemene crisistoestand in Nederland. Het ligt voor de hand dat de partij dat



nu niet meer doet, omdat het de partij ondanks regeringsdeelname niet gelukt is deze belofte waar te maken. Het lijkt echter vooral een kwestie van framing want de standpunten rondom bijvoorbeeld wonen en stikstof zijn niet echt veranderd. Deze verandering in woordgebruik wijst daarmee dus niet op een ander samenwerkingsprofiel.

Citaten in 2023: 'Een goed uitgeruste krijgsmacht is nodig om de internationale rechtsorde en stabiliteit te bevorderen, civiele autoriteiten te ondersteunen en bijstand te bieden bij rampen en crisis.' 'Hoewel de financiële stabiliteit van het stelsel na de financiële crisis is vergroot, merken we nog te weinig van een omslag in de cultuur van banken.' 'Nederland is een schitterend land waar onze ouders en wij zorgvuldig aan gebouwd hebben. De afgelopen jaren hebben we die zorgvuldigheid losgelaten en zijn we de lange termijn, de visie vergeten. Het gevolg is dat we van crisis naar crisis gaan, zonder er ooit één helemaal op te lossen.' 'Nederland is een prachtig thuis met vrijheidslievende bewoners. Maar de afgelopen jaren is de gevel van het huis van onze democratie afgebladderd en is de fundering verzakt. Ons land ging van crisis naar crisis. We kregen te maken met een COVID-crisis, een stikstofcrisis, een aardgascrisis en een wooncrisis.' 'Op al deze onderwerpen doen wij concrete en uitvoerbare voorstellen om het bestuur te hervormen en de kansen op het ontstaan van een volgende crisis zo klein mogelijk te maken.' 'Wij beschouwen het gebrek aan woonruimte als een maatschappelijke crisis. Daar hoort dan ook een crisisaanpak bij.' 'De gemeentelijke goedkeuring van bouwplannen wordt aan strikte termijnen verbonden en de mogelijkheden voor bezwaar en beroep worden via een Crisis- en herstelwet beperkt.' 'Voor bepaalde doelgroepen kunnen flexwoningen uitkomst bieden. Op basis van de Crisis- en herstelwet kunnen tijdelijke woningen binnen afzienbare tijd worden gerealiseerd.'

#### Bovendien

Dit woord wordt in 2023 door NSC vooral gebruikt in zinnen waarmee een bepaald standpunt extra kracht bij wordt gezet door een nog een tweede argument ter onderbouwing te noemen. Bijvoorbeeld om het belang van een vervelende maatregel te onderstrepen, de ernst van een probleem te benadrukken of aan te geven hoe lastig iets is op te lossen. De beleidsmaatregelen waar het om gaat zijn echter in 2025 nog steeds aan de orde in het verkiezingsprogramma, dus het lijkt vooral een kwestie van stijl. Kortom: dit wijst niet op een ander samenwerkingsprofiel.

Relevante citaten in 2025: 'Het migratiepact biedt bovendien een basis om nationaal strenge wetgeving in te voeren.' 'Commerciële banken gebruiken verregaande vormen van digitale transactiemonitoring en geautomatiseerde verwerking daarvan. Dat is een veel te grote inbreuk op de privacy van onschuldige burgers. Bovendien valt te betwijfelen hoe effectief dit is.' En in 2023: 'We willen het huis van de democratische rechtsstaat van binnen en van buiten renoveren. Dat vraagt om veranderingen in zowel de structuur als in de cultuur van de overheid en de politiek. Bovendien vraagt het om betrokkenheid en energie van de samenleving.' 'Een doorgeslagen managementcultuur leidt bovendien tot frustraties op de werkvloer bij de mensen die met passie hun vak willen uitoefenen: lesgeven, zorg verlenen, ondernemen of als agent de orde handhaven.' 'We moeten ons hierbij bovendien realiseren dat de ruimte in Nederland schaars is en er niet onbegrensd kan worden bijgebouwd.' 'Werkzekerheid vraagt bovendien om een sterke economie met een florerend midden- en kleinbedrijf en een duurzame industrie.' 'Het zijn bovendien de ondernemers die permanent investeren in de ontwikkeling van hun bedrijf met het oog op de lange termijn.' 'De coronacrisis en de toenemende geopolitieke spanningen hebben ons bovendien met de neus op de feiten gedrukt: het is essentieel om als land zelf producten te kunnen maken.' 'Digitale overheidssystemen zijn bovendien vaak zo verouderd dat het ten koste gaat van de digitale veiligheid én de kwaliteit van de dienstverlening.' 'De strafrechtketen presteert op dit punt onder de maat. Personeelstekorten, onvoldoende functionerende ICT-systemen en gebrekkige afstemming leiden ertoe dat te veel zaken worden geseponseerd of laat voor de rechter komen. Er is bovendien sprake van grote verschillen in doorlooptijden tussen regio's.' 'Het expansieve financiële beleid jaagt bovendien de economie aan op een moment dat prijzen stijgen en personeelstekorten al groot zijn.'

## Kabinet

Dit woord komt in het programma van 2025 maar één keer voor, in een zin die ook in 2023 al gebruikt werd. In 2023 werd het woord elf keer gebruikt, deels om aan te geven wat het vorige kabinet fout had gedaan en deels om aan te geven wat het nieuwe kabinet beter moest doen. Gezien NSC deze keer zelf in het kabinet heeft gezeten en niet bepaald de beloften heeft waargemaakt lijkt het een kwestie van tactiek om in 2025 minder over ‘het kabinet’ te spreken. Verder lijken de standpunten in 2025 niet echt veranderd te zijn op de onderwerpen die in 2023 met dit woord werden besproken. Ook hier dus geen reden om een ander samenwerkingsprofiel te veronderstellen.

Zie ook de volgende passages. In 2025: ‘Niet alleen het kabinet, maar ook de Kamer moet in de relatie met buurlanden investeren.’ In 2023: ‘Herstel van vertrouwen begint bij het herstel van fouten uit het verleden. We willen recht doen aan mensen die in de verdrukking zijn geraakt of regelrecht slachtoffer zijn geworden van beleid. Dit vraagt de komende jaren om een volhardende inzet van kabinet en Kamer.’ ‘Een nieuw kabinet moet investeren in de structurele samenwerking met de regio. We pleiten ervoor dat het kabinet met alle provincies een strategische investeringsagenda opstelt, waarin afspraken staan over economische ontwikkeling, bereikbaarheid en cultuur.’ ‘Het aantal migranten is de afgelopen jaren door het kabinet en planbureaus stelselmatig onderschat.’ ‘Wij verwachten van een nieuw kabinet dat het actief inspeelt op de ruimtelijke noden van de samenleving, met name de aanpak van het woningtekort, het waarborgen van voedsel en energiezekerheid en het klimaatbeleid.’ ‘We moeten kunnen vertrouwen op een goede brandweer. Wij hechten hierbij zeer aan de inzet van vrijwilligers. Het kabinet moet in Brussel ruimte zoeken om de beperkingen die EU-regelgeving opleggen aan de inzet van vrijwilligers ongedaan te maken.’ ‘We doen liefst mee in de voorhoede van de EU-beleidsvorming waar invloed op de koers kan worden uitgeoefend. Indien er sprake is van onvoldoende draagvlak, werkbaarheid of te hoog oplopende kosten, sporen we het kabinet aan om te zoeken naar een blokkerende minderheid van gelijkgezinde lidstaten. In het uiterste geval zal Nederland kiezen voor een ‘opt-out’ en niet meedoen aan een nieuw initiatief voor wetgeving of beleid.’ ‘Niet alleen het kabinet, maar ook de Kamer moet in de relatie met buurlanden investeren.’ ‘De Raad van State waarschuwt al enige tijd dat het kabinet met het begrotingsbeleid ‘dicht langs de vangrail’ rijdt.’ ‘Zonder ingrijpen stijgen de reële uitgaven van 2023 tot 2028 met 35 miljard euro. Een belangrijk deel van deze toename is het gevolg van extra structurele uitgaven van het kabinet-Rutte IV.’

## Participatie

Dit woord komt in 2025 niet als zelfstandig woord voor in het programma. In 2023 komt het zeven keer voor, vooral om het belang te onderstrepen van participatie van burgers in de samenleving, van ouders bij de opvoeding van kinderen en van participatie voor de inburgering van migranten. Hier lijkt op één punt enige verschuiving zichtbaar, omdat voor de inburgering in 2025 veel nadrukkelijker wordt uitgedragen dat het krijgen en hebben van werk daar cruciaal is. Maar dat past nog steeds in het samenwerkingsprofiel van gematigde eigenbemoedigers.

Relevante citaten in 2023: ‘Wat verwachten we van de samenleving [...] Actieve democratische participatie [...] Inburgering en participatie in de Nederlandse samenleving’ ‘Wij willen de komende jaren werk maken van een andere overheid, die de grondrechten, de democratie en de rechtsstaat waarborgt zoals deze waren bedoeld. We zetten in op een stelsel dat democratie en participatie verankert, de (grond)rechten van mensen beter beschermt, macht en tegenmacht in balans brengt, de kloof tussen beleid en uitvoering dicht en decentrale overheden beter in positie brengt.’ ‘Participatie van pensioenfondsen in de nationale bouwopgave.’ ‘Inburgering is een belangrijke stap richting verdere integratie en participatie in de samenleving. Hierbij speelt de Nederlandse taal een grote rol; taalbeheersing is een voorwaarde voor naturalisatie.’ ‘We erkennen het belang van cultuureducatie en -participatie en stimuleren dat jongeren al op school in aanraking komen met kunst en cultuur waarbij naast basisvorming ook nadrukkelijk ruimte

moet zijn voor het ontwikkelen van talent.’ ‘Er is een persoonsgerichte aanpak nodig met aandacht voor de participatie van ouders en de sociale netwerken van jongeren.’

### **Conclusies voor NSC**

Het samenwerkingsprofiel van NSC was en blijft een combinatie van gematigde eigenbemoeyers en structuurgerichte samenwerkers. De partij zou daarmee nog steeds getypeerd kunnen worden als structuurgerichte gematigde eigenbemoeyers. Met enerzijds aandacht voor veel vrijheid voor burgers en bedrijven, een beperkte rol voor de overheid, weinig manoeuvreerruimte voor internationale organisaties en argwaan tegenover mensen die mogelijk als profiteur van de maatschappij gezien kunnen worden. Bij dat laatste gaat het dan onder andere om immigranten. NSC slaat daar in 2025 een wat strengere toon aan maar pleit tegelijkertijd voor voldoende ruimte voor statushouders om aan het werk te gaan en woonruimte te krijgen, zeker in vergelijking met PVV en BBB. Anderzijds is er bij NSC voortdurend aandacht voor de organisatie van de samenleving, voor het maken van afspraken, regels, procedures en dergelijke, wat helemaal past bij het profiel van structuurgerichte samenwerkers. Dit wordt in 2025 extra zwaar aangezet in het kader van het vergroten van de weerbaarheid van de samenleving in een tijd van toenemende internationale spanningen en bedreigingen. Ook de grotere nadruk dan voorheen op het hebben van een betaalde baan als middel om een plaats in de samenleving te hebben past wel in dit profiel.

De programmatische afstand ten opzichte van partijen uit andere profielen lijkt hiermee niet echt te veranderen – behalve daar waar bij die partijen zelf een verschuiving te zien is.

Het structuurgerichte van NSC uit zich vooral in de wens om allerlei interacties onderdelen van de maatschappij gestructureerd vorm te geven en vast te leggen in afspraken, regels en procedures. NSC lijkt echter niet echt een andere organisatie van de samenleving voor te staan met bijvoorbeeld ook grotere rol van de overheid of van internationale samenwerkingen. Als eigenbemoeyerspartij is ook NSC vooral van mening dat burgers en bedrijven leidend zijn bij het oplossen van maatschappelijke problemen en dat de overheid en internationale samenwerkingsverbanden daarbij vooral een ondersteunende en aanvullende rol bij hebben.

### **Samenvatting en conclusies**

In deze analyse is allereerst voor BBB, PVV en NSC op basis van een vergelijking van hun verkiezingsprogramma's voor 2023 en 2025 onderzocht in hoeverre hun 'samenwerkingsprofiel' is veranderd ten opzichte van twee jaar geleden. Daarbij is gekeken naar drie categorieën van woorden: 1) woorden die in het verkiezingsprogramma van 2025 wel in de top 1500 van meest gebruikte woorden voorkomen en niet in de top 50 van 2023, 2) de woorden die in beide programma's in de top 1500 staan maar in 2025 verhoudingsgewijs vaker en 3) de woorden die in 2025 juist veel minder worden gebruikt. Van iedere groep is voor een selectie van relevante woorden gekeken naar de passages waarin ze voorkomen in de verkiezingsprogramma's.

Het samenwerkingsprofiel van de BBB is in 2025 ten opzichte van 2023 veranderd van een combinatie van gematigde eigenbemoeyers gecombineerd met groepsgerichte samenwerkers naar een combinatie van hardline eigenbemoeyers met structuurgerichte samenwerkers. De verschuiving naar hardline eigenbemoeyers komt vooral uiting in hardere standpunten over asielzoekers en migranten, het pleiten voor zoveel mogelijk vrijheid voor burgers en bedrijven en een beperkte rol voor de overheid en op het vlak van internationale samenwerking een zo klein mogelijke Nederlandse inbreng en een zo groot mogelijk Nederlands voordeel. De verschuiving naar structuurgerichte samenwerkers blijkt eruit dat er niet meer gemikt op een doorbraak van bubbels in de samenleving maar eerder op een emancipatieproces waarin macht, middelen en aanzien verschoven worden van '(Rand)stedelijk en hoogopgeleid' naar 'regio en praktisch opgeleid'.

Uit de analyse van de PVV blijkt dat die partij ook in 2025 past in het samenwerkingsprofiel van hardcore eigenbemoeyers – en dat de PVV dat op een aantal punten nog wat sterker uitdraagt dan in 2023. Wel kwamen er enkele inhoudelijke verschuivingen naar voren gekomen in deze quick

scan. Om te beginnen lijkt het standpunt tegen de islam vaker dan in 2023 te worden gerationaliseerd. Verder komt antisemitisme vaker voor, en dan vooral als iets dat moet worden bestreden. In de derde plaats wordt veel explicieter dan in 2023 stelling genomen tegen gendergerelateerde onderwerpen en wat de PVV 'woke-ideologie' noemt. Tot slot lijkt de PVV in 2025 verder te gaan dan twee jaar geleden als het gaat om versoepeling van regels om meer woningen te kunnen bouwen en om automobilisten meer vrijheid te geven. Omgekeerd lijken zelfstandigen en zzp'ers en pensioenen minder belangrijk te worden gevonden – of in ieder geval minder te worden gebruikt om zich op te profileren.

Het samenwerkingsprofiel van NSC was en blijft een combinatie van gematigde eigenbemoeiers en structuurgerichte samenwerkers. De partij zou daarmee nog steeds getypeerd kunnen worden als structuurgerichte gematigde eigenbemoeiers. Met enerzijds aandacht voor veel vrijheid voor burgers en bedrijven, een beperkte rol voor de overheid, weinig manoeuvreerruimte voor internationale organisaties en argwaan tegenover mensen die mogelijk als profiteur van de maatschappij gezien kunnen worden. NSC slaat daar in 2025 een wat strengere toon aan tegen migranten maar pleit tegelijkertijd voor voldoende ruimte voor statushouders om aan het werk te gaan en woonruimte te krijgen, zeker in vergelijking met PVV en BBB. Anderzijds is er bij NSC voortdurend aandacht voor de organisatie van de samenleving, voor het maken van afspraken, regels, procedures en dergelijke, wat helemaal past bij het profiel van structuurgerichte samenwerkers. Verder legt NSC in 2025 meer nadruk op het vergroten van de weerbaarheid van de samenleving en op het hebben van een betaalde baan.

In een eerdere quick scan was al geconcludeerd dat het samenwerkingsprofiel van de VVD nog steeds dat van gematigde eigenbemoeiers is en zich daar ook uitgesproken op profileert (Buiten 2025c). Op het vlak van migratie schuift de VVD wat op richting de hardline eigenbemoeiers maar op het vlak van internationale samenwerking wordt het profiel juist minder uitgesproken eigenbemoeier.

In dit essay worden vier types samenwerkers onderscheiden. De Voorwaardelijke groepsgerichte samenwerkers willen op zich best meedoen met een samenwerking, maar op voorwaarde dat voldoende anderen ook hun steentje bijdragen. De Structuurgerichte samenwerkers willen meedoen op voorwaarde dat de samenwerking goed gestructureerd is en 'zwartrijders' en mensen die zich niet aan de regels houden kunnen worden aangepakt. De 'Eigenbemoeiers' willen alleen meedoen als ze voldoende loon naar werken krijgen en als mensen die minder bijdragen niet meer krijgen dan zij. Verder willen ze hun bijdrage vooral zelf kunnen vormgeven. En tot slot zijn er Intrinsiek gemotiveerde samenwerkers die vrijwel altijd hun bijdrage leveren als het doel hen voldoende aanspreekt, ongeacht of ze er zelf persoonlijk voordeel aan hebben. Voor een goede samenwerking in de samenleving en in de politiek is het belangrijk dat alle samenwerkingsprofielen een rol spelen in ideeën- en besluitvorming.

Vanuit die achtergrond kan allereerst worden geconstateerd dat deze vier partijen nog steeds een profiel hebben van eigenbemoeiers, waarbij twee ervan bovendien nog verder opschuiven naar de hardlinekant van dit type. Een kenmerk van dit type samenwerkers is dat ze op zich best openstaan voor samenwerking maar niet meer dan strikt noodzakelijk en dan bovendien vooral nog op hun eigen voorwaarden en met voldoende voordeel. En dat betekent dat een coalitie van deze vier partijen niet bepaald een soepel lopende samenwerking kan opleveren – en dat is ook wat het kabinet-Schoof heeft laten zien.

In het verlengde daarvan is het interessant om te kijken hoe deze ontwikkelingen zich verhouden tot partijen met andere samenwerkingsprofielen. Ten opzichte van de groepsgerichte samenwerkers wordt de 'programmatische afstand' bij met name VVD, BBB en PVV groter door de beweging naar de hardlinekant van het eigenbemoeiersprofiel. Het willen beperken van de vrijheid en rechten van een aantal maatschappelijke groepen valt bij groepsgerichte samenwerkers slecht. En bij zeker BBB en PVV gaat het daarbij niet alleen om migranten maar ook om autochtone Nederlandse maatschappelijke groepen. Om dezelfde redenen lijkt ook de afstand ten opzichte van structuurgerichte samenwerkers af te nemen, zeker degenen die juist een emancipatie

voorstaan van groepen waar de hardline eigenbemoeyers de positie willen verslechteren. De BBB beweegt heeft weliswaar nu ook deels het profiel van structuurgerichte samenwerkers maar richt zich vooral op emancipatie van mensen uit de regio en op praktijkgerichten. Op één punt wordt de programmatische afstand van de VVD met groepsgerichte samenwerkers kleiner: voor een aantal problemen kiest de VVD in 2025 nadrukkelijk voor een constructieve samenwerking in internationaal verband – overigens wel vanuit de erkenning dat het onmogelijk is om een goede defensie nationaal te regelen (laat staan lokaal regionaal).

Tot slot is gekeken in hoeverre de verkiezingsprogrammas van BBB, PVV, NSC en VVD ideeën bevatten voor het stimuleren en verbeteren van de maatschappelijke samenwerking – vanuit het idee dat de organisatie van samenwerking achterloopt op de ontwikkelingen op vooral economisch en technisch gebied en dat daar een belangrijke diepere oorzaak van een aantal maatschappelijke en politieke problemen zit. Hier is bovenal de conclusie dat deze partijen vanuit hun eigenbemoeyersprofiel geen voorstander zijn van nieuwe vormen van maatschappelijke en economische ordening: er wordt vooral gepleit om een aantal bestaande vormen van ordening te verkleinen of af te schaffen en in feite om minder dingen collectief, als maatschappelijke samenwerking op te pakken. Ze suggereren vooral dat als burgers, bedrijven en regionale overheden vooral vrijheid en de ruimte krijgen ze zelf in staat zijn de belangrijkste problemen op te lossen, met voor de landelijke overheid en internationale samenwerkingsverbanden alleen een ondersteunende en aanvullende rol. Hóe burgers, bedrijven en regionale overheden dat gaan realiseren wordt evenwel eigenlijk niet echt uitgewerkt.

## Referenties

BBB, *Iedere dag BBBeter. Van vertrouwenscrisis naar noaberstaat*, 2023

BBB, *BBB levert. Verkiezingsprogramma 2025-2029*, 2025

Buiten, G., *Een frisse kijk op de zwevende kiezer. Een essay*, 2024

Buiten, G., *Samenwerkingsprofielen van politieke partijen. Analyse partijprogramma's Tweede Kamerverkiezingen 2023*, 2025a

Buiten, G., *Zijn wij allemaal gekoloniseerd door een tovenaarsleerling? Over hoe we weer grip kunnen krijgen op een veranderende wereld*, 2025b

Buiten, G., *Quick scan samenwerkingsprofiel VVD TK2025*, 2025c

Castells, M., *The rise of the network society. The information age: economy, society, and culture Volume I*, Second edition, 2010a

Castells, M., *The power of identity. The information age: economy, society, and culture Volume II*, Second edition, 2010b

Castells, M., *End of millennium. The information age: economy, society, and culture Volume III*, Second edition, 2010c

Fehr, E., Fischbacher, U., Gächter, S., 'Strong reciprocity, human cooperation, and the enforcement of social norms', (2002). *Human Nature*, 13(1), 1–25.  
<https://doi.org/10.1007/s12110-002-1012-7> (2002)

Fehr, E. en U. Fischbacher, 'The nature of human altruism', *Nature* volume 425, pages 785–791 (2003)

NSC, *Tijd voor herstel. Vertrouwen. Zekerheid. Perspectief. Verkiezingsprogramma 2023*, 2023

NSC, *Zorgen voor zekerheid! De basis moet op orde. Concept-verkiezingsprogramma 2025*, 2025

PVV, *Nederlanders weer op 1. PVV verkiezingsprogramma 2023*, 2023

PVV, *Dit is uw land. Verkiezingsprogramma 2025-2029*, 2025

Turchin, P., *War and peace and war. The rise and fall of empires*, 2006

Turchin, P., *Ultrasociety. How 10,000 years of war made humans the greatest cooperators on earth*, 2016

## Bijlagen

### 1: top 50 van woorden die voor TK2023 niet in de top1500 voorkomen en in 2025 wel

| BBB           | PVV                  | NSC                          |
|---------------|----------------------|------------------------------|
| begint        | partij               | pagina                       |
| vakmanschap   | verkiezingsprogramma | concept-verkiezingsprogramma |
| uitbreiding   | én                   | weerbare                     |
| klimaatbeleid | bijna                | baan                         |
| koers         | rijden               | hoofdpunten                  |
| stap          | woningbouw           | zoveel                       |
| koppen        | steun                | structureel                  |
| vrouwen       | verplicht            | unie                         |
| integratie    | geslacht             | betrouwbare                  |
| maatwerk      | grond                | inhoud                       |
| toezicht      | overlast             | statushouders                |
| militaire     | sinds                | eerlijker                    |
| pensioen      | en/of                | militaire                    |
| gedwongen     | zoveel               | transparantie                |
| slagkracht    | besteed              | mbo                          |
| mkb           | via                  | rechterlijke                 |
| status        | inzet                | én                           |
| instellingen  | tuinders             | aow                          |
| stabiliteit   | totaal               | sluiten                      |
| geworteld     | syriërs              | vereist                      |
| leefomgeving  | weigeren             | stap                         |
| eenvoudiger   | turkije              | huizen                       |
| schrappen     | azc                  | contact                      |
| betrouwbaar   | vrouwen              | wetsvoorstel                 |
| migranten     | steunen              | prijzen                      |
| werkgevers    | spreidingswet        | universiteiten               |
| verlagen      | mannelijke           | helder                       |
| duidelijkheid | school               | kennismigranten              |
| voortaan      | opt-out              | midden-huur                  |
| procent       | mannen               | verbonden                    |
| dankzij       | minderjarige         | verlagen                     |
| dagelijks     | zorgverleners        | misstanden                   |
| kunst         | méér                 | engels                       |
| vitale        | belgië               | versterking                  |
| buurten       | gezinshereniging     | tarieven                     |
| bovendien     | stop                 | tegelijk                     |
| snelle        | benoemingen          | spreiden                     |
| haalbaar      | regionale            | terugkeer                    |
| generaties    | mens                 | behandeld                    |
| stevig        | militaire            | schade                       |
| mbo           | eruit                | horen                        |
| verdragen     | verlaten             | onafhankelijkheid            |
| strikt        | regelen              | helpt                        |
| eenvoud       | verkeerde            | koopkracht                   |
| erfgoed       | verdrag              | lokaal                       |
| ieder         | verboden             | gevoelige                    |
| hervorming    | mét                  | samenhang                    |
| terugkeer     | voeren               | moderniseren                 |
| heid          | cent                 | strikte                      |
| hbo           | uitzitten            | net                          |

## 2: top 50 woorden uit beide jaren die verhoudingsgewijs in 2025 meer gebruikt worden

| BBB                | PVV                | NSC            |
|--------------------|--------------------|----------------|
| levert             | aanpak             | landelijk      |
| daadwerkelijk      | intrekking         | gestimuleerd   |
| draagt             | infrastructuur     | stand          |
| sneller            | inclusief          | echt           |
| eerlijke           | iets               | effectieve     |
| sluiten            | iemand             | innovatie      |
| gekeken            | iedere             | essentieel     |
| projecten          | identiteit         | financieel     |
| getoetst           | hoofddoekjes       | lage           |
| plannen            | hiervoor           | gebaseerd      |
| gezinnen           | hierdoor           | open           |
| ongeacht           | helpen             | plaatsvinden   |
| hand               | havens             | huisvesting    |
| militairen         | hart               | personeel      |
| midden             | handhaven          | iemand         |
| meerdere           | half               | halen          |
| maakindustrie      | halen              | pakken         |
| internationaal     | grootste           | handhaving     |
| lopen              | grootschalige      | oud            |
| leiden             | groeit             | oplossingen    |
| kader              | groeien            | helpen         |
| steun              | groeit             | oplossen       |
| dure               | grens              | inzetten       |
| woningbouw         | goede              | dringen        |
| woont              | gezondheidszorg    | medewerkers    |
| visserij           | intrekken          | systeem        |
| voorrang           | islam              | kijken         |
| telers             | gezonde            | afhankelijk    |
| ver                | islamisering       | ander          |
| vaste              | nemen              | leren          |
| betrouwbare        | mogen              | wil            |
| vast               | miljoen            | asielzoekers   |
| verstand           | middenhuurwoningen | bedoeld        |
| zekerheid          | mbo                | wettelijk      |
| brandstoffen       | lokale             | maatschappij   |
| universiteiten     | links-liberale     | macht          |
| zorgvuldig         | legaliseren        | waarde         |
| twee               | laatste            | hervormen      |
| toch               | laag               | buitenland     |
| norm               | kritische          | media          |
| ziet               | krijgt             | creëren        |
| mede               | kost               | criminelen     |
| voedselvoorziening | koopwoningen       | tijdens        |
| leefbaar           | koningshuis        | daarvan        |
| structureel        | koesteren          | daarvoor       |
| past               | klaar              | thuis          |
| onderhoud          | kiezen             | online         |
| verenigingen       | keurmerk           | opleidingen    |
| opnieuw            | kamer              | ministerie     |
| opvang             | jordanië           | onafhankelijke |



### 3: top 50 van woorden die voor TK2023 wel in de top1500 voorkomen en in 2025 niet

| BBB                       | PVV               | NSC              |
|---------------------------|-------------------|------------------|
| school                    | betaalbaar        | inhoudsopgave    |
| allemaal                  | pensioen          | echter           |
| en/of                     | weg               | crisis           |
| huisarts                  | verdediging       | bovendien        |
| zitten                    | schadeafhandeling | kabinet          |
| eens                      | stikstofregels    | tevens           |
| minister                  | leraar            | kinderopvang     |
| bestaan                   | maatregelen       | bekostiging      |
| koninkrijk                | beperkt           | werden           |
| rechtsorde                | manier            | betekenis        |
| overheden                 | bestaanszekerheid | instanties       |
| namelijk                  | vrij              | specifieke       |
| realiseren                | kabinet           | hiertoe          |
| beschikbaarheid           | vliegtaks         | vindt            |
| polarisatie               | overhead          | participatie     |
| waterstof                 | allerlei          | behoefte         |
| gegevens                  | bovendien         | professionals    |
| afrika                    | belasting         | leeftijd         |
| noemen                    | open              | bestaan          |
| noaberstaat               | openbaar          | spelregels       |
| bepaalde                  | euro              | regeling         |
| nieuw                     | z'n               | speelt           |
| toenemende                | omroep            | middenhuur       |
| verschil                  | limburg           | inhoudelijke     |
| ambitie                   | kunst             | gebracht         |
| werden                    | gedupeerden       | verminderd       |
| taken                     | misdadigers       | hervorming       |
| mate                      | aow-leeftijd      | problematische   |
| criminaliteit             | leerlingen        | zouden           |
| vier                      | belastinggeld     | minimum          |
| rechtspraak               | euro's            | noodzakelijke    |
| laag                      | ooit              | milieu           |
| caribische                | beëindigd         | spanningen       |
| parlement                 | binnen            | ondermijnende    |
| samenwerken               | liefst            | inbreuk          |
| natuurlijk                | zien              | ieder            |
| eilanden                  | soevereiniteit    | reële            |
| stand                     | lage              | migranten        |
| regieakkoord              | verlaging         | scheppen         |
| denken                    | zorgmedewerkers   | accijns          |
| immers                    | ouderenkorting    | verduurzaming    |
| ontstaan                  | eerlijke          | slecht           |
| wijze                     | ouderenwoningen   | grenswaarde      |
| zit                       | rutte             | ziek             |
| waren                     | eer               | solidariteit     |
| ontwikkelingssamenwerking | redden            | cultuurbeleid    |
| antisemitisme             | huurtoeslag       | parlementaire    |
| delta                     | zowel             | zorgprofessional |
| afrikaanse                | bijgebouwd        | democratisch     |
| beste                     | migratie          | detentie         |